

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ CSOPORTJÁNAK
ÉS A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA DEMOGRÁFIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KIADVÁNYAI

15.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ CSOPORT

Igazgató: *Dr. SZABADY EGON*

Irta:

PÁRTOS JUDIT

Szerkesztette:

ERDÉSZ TIBORNÉ

Lektorálta:

Dr. CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ

A DEMOGRÁFIAI TÉNYEZŐK HATÁSA
A MŰVELŐDÉSRE

Budapest
1967/1

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
I. A művelődésre fordított időtartam	7
II. A résztvevők aránya és a művelődésre fordított időtartam művelődési áganként	22
III. A közönség összetétele. A művelődési eszközök igénybevé- telének gyakorisága	51
IV. Módszertani magyarázatok	
A/ Az adatfelvétel ismertetése	70
B/ Fogalmak	78
C/ Számítási módszerek	81

A Központi Statisztikai Hivatal Művelődésstatistikai Osztályának a Népeség-
dományi Kutató Csoporttal közösen végrehajtott egyszeri reprezentatív felvétele -
amelynek eredményeit ez a kiadvány közli - azzal a célkitűzéssel készült, hogy szám-
bavegye a lakosság kulturális igényeit és ezek kielégítését, figyelembevéve társadal-
mi, gazdasági körülményeiket, lakóhelyüket stb. A szokásos statisztikai vizsgálatok -
tól eltérően ezúttal nem az intézmények, hanem a lakosság oldaláról közelítettük meg
a művelődés problémáit,

A felvétel az alábbi művelődési eszközök igénybevételének vizsgálatára terjedt
ki :

- Mozilátogatás
- Színház-, operalátogatás
- Olvasás (ismeretterjesztő, szépirodalmi és ifjúsági művek)
- Napilap-, folyóiratolvasás
- Televíziónézés
- Rádióhallgatás
- Zenehallgatás (hangverseny, hanglemez, magnetofon)
- Muzeum-, kiállításlátogatás
- Tömegkulturális rendezvények látogatása.

A szabadidő felhasználásának egyéb lehetőségeire pl. a szervezett oktatásban
résztevők tanulásra fordított idejére, az egyéni képzésre, valamint sportesemények
látogatására, aktív sportolásra, sétára, táncra stb. a vizsgálat során nem tértünk ki.

Az adatgyűjtés eredményeit "A demográfiai tényezők hatása a művelődésre"
összefoglaló cím alatt, több kötetben kívánjuk közreadni. A későbbi kötetekben műve-
lődési ágankénti részletezésben (könyv, film, színház és zene, rádió és televízió, tö-
megkulturális mozgalom) elemezzük az adatokat.

A minta a 10 éves és idősebb népesség 2 %-át, 16 900 főt foglal magába. A
főbb demográfiai jellemzők tekintetében a vizsgált népesség összetételét megfelelően
tükrözi, így az arányszámok a lakosság egészére vonatkoztathatók.

A reprezentáció pontosságára és a számításokra vonatkozó ismertetést a Mód-
szertani magyarázatok c. fejezet tartalmazza.

I. A művelődésre fordított időtartam

A kulturforradalom eredményeként a lakosság iskolázottsági színvonala számottevően emelkedett és az iskolán kívüli művelődés sokféle lehetősége széles körben hozzáférhetővé vált. A legtöbb kulturális eszköz - mozi, könyvtár, művelődési otthon, rádió, televízió, ujság - az ország csaknem valamennyi településén igénybevehető. A művelődési intézmények nyújtotta lehetőségek alapján az ország 10 éves és idősebb népességét figyelembevéve egy lakos évente átlagosan

25 alkalommal mehetne moziba,

1 alkalommal mehetne színházba,

54 kötet könyvet kölcsönözhetne a közművelődési könyvtárakból,

6 alkalommal vehetne részt tömegkulturális rendezvényen,

A családok kulturális eszközökkel való ellátottsága biztosítja, hogy

a családok négyötöd része (ill. a lakosság 90 %-a) szabadidejében a rádió többféle műsora közül választhat,

egynegyed-egyharmadrésze otthonában művelődhet a televízió képernyője előtt, heti átlagban 44 órai műsoridőben válogatva,

a családok több mint fele naponta vásárolhat és olvashat ujságot,

átlagosan minden család évente legalább 10 könyvet vásárolhat saját könyvtárába, amelyet valamennyi családtag olvashat, és

ezekon kívül még más művelődési - szórakozási formákat igénybevehetne. A sokféle alkalom összefoglaló kifejezésére az időtartamot felhasználva, hozzávetőleges számítások szerint heti 64^{a/} órát tesz ki személyenként az a lehetőség, amelyet művelődéssel eltöltheténk.

A napi, heti időbeosztásunkat számos tényező határozza meg. Ide sorolandó elsősorban a kereső tevékenység, amely a munkahely ill. lakás megközelítésével együtt a dolgozóknál átlagosan mintegy 55 órát^{b/} tesz ki hetenként, az élettani szükségletek

a/ A számítás módszerét lásd a Módszertani magyarázatok c. fejezetben, -
b/ A nap 24 órája (Statisztikai Időszaki Közlemények) alapján.

kielégítéséhez (pl. alvás, táplálkozás, tisztálkodás) kb. 76 órára ^{a/} van szükségünk egy héten, valamint egyéb teendők ellátása, amelynek időtartama a személyek családi körülményeitől, anyagi helyzetétől stb. függően különböző. Ilymódon a művelődésre rendelkezésünkre álló lehetőségek kihasználása fentiek alakulásának is függvénye.

A lakosság kulturális igényeit és ezek kielégítését vizsgáló reprezentatív felvétel eredményei szerint a 10 éves és idősebb népesség művelődésre heti átlagban 27 órát fordít. ^{b/} (A napi átlagos időtartam kevésbé jellemző, mivel a szombat-vasárnap általában több lehetőséget nyújt, mint a hétköznapok.) A lakosságnak azt a mintegy 3 %-át figyelmen kívül hagyva, akik semmiféle kulturális eszközt nem vesznek igénybe, az egy főre jutó átlagos heti óraszám egy órával magasabb, 28 ^{c/} óra.

Az átlagos heti 28 órai művelődés egy résztvevő lakosra számítva kb.

- minden második héten egy mozilátogatást,
- 3 hónaponként egy-egy színházlátogatást,
- háromhetenként egy-egy szépirodalmi mű olvasását,
- naponta fél óra (vasárnap egy óra) újságolvasást,
- heti másfél óra folyóiratolvasást,
- heti 7 óra televíziónézést,
- napi 2 óra rádióhallgatást,
- 3-4 hetenként a művelődési otthonok egy-egy rendezvényének látogatását jelenti.

a/ A nap 24 órája (Statisztikai Időszaki Közlemények) alapján, - b/ Itt és a továbbiakban a művelődésre fordított időtartamot mint a művelődési ágak közös nevezőjét használtuk fel. Az időtartam meghatározására vonatkozó megjegyzéseket lásd a Módszertani magyarázatok c. fejezetben, - c/ A művelődésre fordított időtartam több mint fele - heti átlagban 17 óra - a rádióhallgatásra jut. Ennél a művelődési ágnál - az adatfelvétel során - figyelembe vettük azt az időtartamot is, amikor a rádióhallgatás nem kizárólagos elfoglaltságot jelent, pl. a házimunka végzése vagy kézimunkázás mellett, sőt egyes esetekben - amennyiben a munka lehetővé tette - a kereső foglalkozás végzése közben hallgatott rádióműsor időtartamát is. Bár a rádióhallgatás esetenként olyan megszokottá válhat, hogy a műsor tartalma valójában nem is tudatosodik, a teljes- és félfigyellemmel történő rádióhallgatás időtartama véleményünk szerint nem konkretizálható. Ugyanakkor a művelődés számbavételénél nem hanyagolható el ez a legszélesebb körben elterjedt kulturális eszköz, ezért az adatgyűjtés eredményeként kapott művelődésre fordított időtartamot nem lehet teljes egészében csak a szabadidőből felhasználnak tekinteni.

Bár korábbi időszakokra vonatkozóan hasonló adatokkal nem rendelkezünk, a televíziótulajdonosok körében végzett korábbi vizsgálatunk alapján megállapítható, hogy a művelődésre fordított egy főre jutó időtartam e népszerű eszköz gyors elterjedése következtében az utóbbi években nemcsak művelődési ágankénti összetételében változott, de jelentősen emelkedett is.

A televízió döntő hatását bizonyítja a jelenlegi felvétel is, tekintve hogy a művelődésre fordított heti időtartam a televízióelőfizetők és családtagjaik esetében 16 órával magasabb, mint a televíziót egyáltalán nem nézőknél. Ez utóbbiaknál általában a művelődés iránti igény más művelődési ágakban is alacsonyabb az átlagosnál.

A művelődésre fordított időtartam számos tényező együttes hatására egyénenként változó. A népesség 42 %-a az átlagos 28 órát, vagy annál több, 55 %-a az átlagosnál kevesebb időt tölt el a művelődési lehetőségek igénybevételével. A lakosság 3 %-a egyáltalán nem veszi igénybe a művelődési lehetőségeket.

A népesség megoszlása a művelődésre fordított időtartam nagysága szerint

Korcsoport a/	100 lakos közül heti							Össze- sen
	30 óránál többet	16-30	8-16	4-8	2-4	2 óránál keveseb- bet	0 órát	
		ó r á t						
fordít művelődésre (fő)								
10-14 évesek	28	43	17	6	2	3	1	100
14 éven felüliek	39	34	12	5	3	3	4	100
Mindössze	38	35	13	5	3	3	3	100

a/ Az adatfelvétel során a művelődés egyes ágazatait a 10-14 éves koruaknál nem vizsgáltuk. A további elemzéseknél ezektől a fiataloktól az összehasonlíthatóság érdekében eltekintettünk. Kivételt képez ez alól a kor szerinti vizsgálat. Részletes tájékoztatást a Módszertani magyarázatok c. fejezet tartalmaz.

A művelődésre fordított időtartam a népesség egyes csoportjainál

A népesség egyes rétegei, a városi és a falusi lakosság művelődése közti különbségek - bár az elmúlt két évtizedben csökkentek - a művelődésre fordított időtartam nagyságában és az igénybevett eszközök összetételében napjainkban is megtalálhatók.

A demográfiai és egyéb tényezőknek a művelődésre fordított időtartam alakulásában betöltött szerepe a szóródás abszolút és relatív értékeivel kifejezve az alábbi :

Csoportosító ismérv	Szórás	
	órában	az országos átlag %-ában
Lakóhely	5,1	18
Iskolai végzettség	4,3	15
Foglalkozás	4,3	15
Kor	2,3	8
Nemek	0,9	3
Televíziónézés módja	6,6	23

A televíziónézés módját nem számítva, a demográfiai tényezők alapján a legnagyobb eltérés lakóhely szerint tapasztalható. A 14 éven felüli népességet alapulvéve egy budapesti lakos heti átlagban másfélszer annyi időt tölt el a művelődéssel, mint a községekben élők.

Művelődésre fordított heti időtartam egy résztvevőre jutó átlaga lakóhely szerint

Lakóhely	Heti átlagos időtartam (óra)
Budapest	36,8
Megyei jogú városok	34,7
Járási jogú városok	30,5
Községek	24,5
14 éven felüliek mindössze	28,7 ^{a/}

a/ A 10-14 éves korúakat is figyelembevéve az átlagos heti időtartam 28,2 óra.

Az egy főre jutó átlagos időtartamok alakulása nemcsak a lehetőségek, az intézményekkel való ellátottság különbözőségével függ össze, hanem a városokban és a községekben élők eltérő kor szerinti megoszlásával, iskolázottsági színvonalával és ezekkel szoros összefüggésben a falusi lakosság nagyjából változatlan szokásaival, gondolkodásmódjával. Ilyen tényezők pl. hogy a falun a kereső tevékenység ellátása után fennmaradó szabadidő egy részét a házkörűli gazdaság, kert gondozására fordítják, a háztartások jóval kisebb része rendelkezik korszerű berendezési tárgyakkal - ideértve a televíziót is -, kevésbé vehetik ill. veszik igénybe a házimunka mennyiségét csökkentő szolgáltatásokat, s igen gyakran a rendelkezésre álló - a fentiek miatt ugyanis rövidebb - szabadidőt sem használják művelődésre, hanem részben több alvással, pihenéssel, részben kevésbé értékes módon töltik el.

A művelődésre fordított heti óraszám egy főre jutó nagyságának átlagos eltérése (teljes szóródása) lakóhely és ezen belül iskolai végzettség szerint 6,2 óra, amelyet kétharmadrészben a lakóhely településjellege, egyharmadrészben az egyes településtípusokban élők iskolai végzettség szerinti összetétele határoz meg. A különbség döntően az olvasás, a televíziónézés és a rádióhallgatás időtartamában jelentkezik.

A művelődés iránti igényekben ill. kielégítésükben fennálló lakóhely szerinti különbségek a heti óraszám nagyságcsoportjai szerint vizsgálva is jelentősek.

A népesség megoszlása a művelődésre fordított időtartam nagysága és lakóhely szerint

Lakóhely	100 lakos közül heti							Összesen
	30 óránál többet	16-30	8-16	4-8	2-4	2 óránál kevesebbet	0 órát	
		ó r á t						
fordít művelődésre (fő)								
Budapest	57	33	7	1	1	1	0	100
Megyei jogú városok	53	33	7	2	1	2	2	100
Járási jogú városok	45	34	11	4	2	2	2	100
Községek	29	35	15	7	5	4	5	100
14 éven felüliek mindössze	39	34	12	5	3	3	4	100

Csekély eltéréssel, csaknem valamennyi vizsgált lakóhely-kategóriában a népesség mintegy kétötöde a helyi átlagot, vagy annál több időt fordít művelődésre.

A lakóhely szerinti különbségekre - jelentős szerepe miatt - a továbbiakban, a demográfiai jellemzők szerinti vizsgálatoknál is visszatérünk.

A művelődésre fordított időtartam nagyságából kiindulva - mint ezt fentebb említettük - a vizsgált demográfiai tényezők közül a lakóhelyet követően az iskolázottsági színvonal hatása a legdöntőbb. Jellemző, hogy a magasabb iskolai végzettségűek kulturális igényeik kielégítéséhez esetenként az alvásidő lerövidítésével is megteremtik a szükséges szabadidőt. a/

A művelődés időtartama a népesség iskolai végzettsége szerint b/

Legmagasabb iskolai végzettség	Egy résztvevőre jutó átlag	Leggyakrabban előforduló modális érték
	hetenként, órában	
Irni olvasni nem tud ill. csak olvas	16,3	1,0
Általános iskola VIII. évfolyamánál kevesebb	25,5	20,8
Általános iskola VIII. évfolyama	33,2	29,3
Érettségi	36,0	30,1
Egyetem, főiskola	32,9	28,4
14 éven felüliek mindössze	28,7	27,9

A különböző iskolai végzettségű rétegek kulturálódásra fordított időtartamában az egyes művelődési ágak részeseződése rendkívül eltérő és ez tükröződik az átlagok alakulásánál is. Különösen a rádióhallgatás mértéke befolyásolja a nagyságrendeket. Az alacsonyabban iskolázottak körében ez a művelődési forma népszerűbb, illetve itt több a lehetőség más tevékenység ellátásával párhuzamosan a rádióhallgatásra, pl. egyes kereső foglalkozások mellett, a házimunka végzése ill. a fiataloknál a tanulás közben. Az idősebb korosztályba tartozók egy részénél jóformán az egyetlen kulturális eszköz, amellyel rendszeresen élnek.

a/ A nap 24 órája (Statisztikai Időszaki Közlemények) alapján. - b/ Mivel ebben a csoportosításban a népesség megoszlása az időtartam nagyságcsoportjai szerint asszimmetrikus, az egy főre jutó heti átlagos időtartamok mellett a leggyakrabban előforduló értékrendet is közöljük.

A rádióhallgatást figyelmen kívül hagyva a művelődésre fordított időtartam heti átlaga számított adatok alapján a következőképpen alakul :

14 éven felülieknél átlagosan	13,4 óra,
ezen belül :	
Általános iskola VIII. évfolyamánál kevesebbet végzeteknél	10,0 óra,
Általános iskola VIII. évfolyamát végzeteknél	17,2 óra,
Érettségizetteknel	21,0 óra,
Egyetemet, főiskolát végzeteknél	20,1 óra.

Az egy résztvevőre jutó átlagos időtartam szóródása a népesség iskolai végzettsége szerint vizsgálva 4,3 óra, ami az országos átlaghoz viszonyítva 15 %. Budapestén jóformán alig, a megyei jogú városokban pedig igen kis mértékben tapasztalható különbség az egyes iskolai végzettség szerinti csoportokban. A járási jogú városokban a szóródás 3,4 óra, 11 %, a községekben 4,0 óra, 16 %. Az írni, olvasni nem tudókat figyelmen kívül hagyva a legmagasabb és legalacsonyabb érték közti különbség a járási jogú városokban 7, a községekben 13 óra.

A népesség megoszlása a művelődésre fordított időtartam nagysága és iskolai végzettség szerint

Iskolai végzettség	100 lakos közül heti							Összesen
	30 óránál többet	16-30	8-16	4-8	2-4	2 óránál kevesebbet	0 órát	
		ó r á t						
fordít művelődésre (fő)								
Írni, olvasni nem tud, ill. csak olvas	12	13	12	6	7	15	35	100
Általános iskola VIII. évfolyamánál kevesebb	31	34	15	7	4	4	5	100
Általános iskola VIII. évfolyama	50	35	10	3	1	1	0	100
Érettségi	59	36	4	1	0	-	0	100
Egyetem, főiskola	50	43	7	0	-	-	0	100
14 éven felüliek mindössze	39	34	12	5	3	3	4	100

Az irni, olvasni nem tudók kivételével valamennyi iskolai végzettség szerinti csoportban a népességnek - csekély eltérésekkel - mintegy fele az átlagos időtartamot, vagy annál többet fordít művelődésre. Azok a személyek - 100 fő 14 éven felüli lakos közül átlagosan 4 - akik semmiféle kulturális eszközt nem vesznek igénybe, legnagyobb részben idősebb, községekben élők, az alacsonyabb iskolai végzettségű csoportokba tartozók, akiknek ezirányú igényük nincs, illetve kisebb részük egészségi vagy családi okok miatt zárkózott el, vagy szellemi fogyatékos volt.

A kereső tevékenység jellege és a lakóhely, valamint az iskolai végzettség szoros összefüggése következtében az igények foglalkozási csoportok szerinti vizsgálatánál más jelentős különbségek jóformán nem tapasztalhatók, mint amelyek a fenti két tényező hatásában is kifejeződnek.

Művelődésre fordított heti időtartam egy résztvevőre jutó átlaga foglalkozás és nemek szerint

Foglalkozási csoport	Heti átlagos időtartam (óra)		
	összesen	ezen belül	
		férfiaknál	nőknél
Mezőgazdasági fizikai dolgozó	19,8	18,5	21,5
Nem mezőgazdasági fizikai dolgozó	29,8	28,8	32,1
ebből : szakmunkás	32,5	32,4	33,4
Értelmiségi és vezető állású	33,3	32,4	36,1
Szakalkalmazott és irodai dolgozó	34,2	34,0	34,4
Nyugdíjas	30,6	30,6	30,7
Háztartásbeli	28,5	26,6	28,6
Tanuló	34,1	32,3	36,7
14 éven felüliek mindössze	28,7	27,7	29,5

A művelődésre leghosszabb időt fordító szakalkalmazottak, irodai dolgozók és a mezőgazdasági fizikai foglalkozásúak átlaga közti különbség közel 15 óra. Ez főként az olvasás és televíziónézés eltérő intenzitásából következik. Az értelmiségiek és vezető állásúak majdnem egy órával kevesebbet töltenek el a művelődési lehetőségek igénybe-

vételével, mint a többi szellemi foglalkozásuak ill. szakalkalmazottak. A tényt feltehetően az magyarázza, hogy a vezető állásuaknál, értelmiségieknél, főként a férfiaknál a kereső tevékenység ellátása - főfoglalkozásban, másodállásban, a munkahely megközelítésével együtt - napi átlagban 0,2 órával többet vesz igénybe, mint az említett másik foglalkozási csoportban ^{a/}s emiatt kevesebb a művelődésre fordítható szabadidejük.

A háztartásbelieknél a művelődésre fordított átlagos időtartam - bár időbeosztásuk a keresőktől eltérő - az országos nagyságtól alig különböző, és mintegy kétharmad része a rádióhallgatásra jut.

A tanulók csoportján belül a középiskolások és az egyetemi, főiskolai hallgatók heti átlagban 35 órát, az általános iskolai tanulók ennél 5 órával kevesebbet vesznek igénybe a különféle művelődési eszközöket.

Az egyes foglalkozási csoportokon belül a nemek szerint eltérő időtartamok jelentős részben a rádióhallgatás különböző mértékével függnek össze.

Az egy főre jutó átlagos időtartamok foglalkozások szerinti szóródása 4,3 óra, az országos átlaghoz viszonyítva 15 %. Az egyes településtípusokon belüli átlagos eltérések nagyjából azonosak - 3 óra körül ingadoznak -, tehát a művelődés mértékét a lakóhely jóval nagyobb súllyal befolyásolja, mint a foglalkozás. Budapesten például a szellemi és fizikai foglalkozásuak adatai számottevően nem különböznek, a nyugdíjasok és háztartásbeliek viszont csoportjuk országos átlagánál jóval több időt fordítanak művelődésre. A vidéki városokban lakó mezőgazdasági fizikai foglalkozásuak hetenként átlagosan másfél órával többet művelődnek, mint a községekben élők.

a/ A nap 24 órája (Statistikai Időszaki Közlemények) alapján.

A népesség megoszlása a művelődésre fordított időtartam nagysága és foglalkozás szerint

Foglalkozási csoport	100 lakos közül heti							Össze- sen
	30 óránál többet	16-30	8-16	4-8	2-4	2 óránál keveseb- bet	0 órát	
		ó r á t						
fordít művelődésre (fő)								
Mezőgazdasági fi- zikai dolgozó	19	36	18	10	6	6	5	100
Nem mezőgazdasá- gi fizikai dolgozó	42	38	13	4	1	1	1	100
Értelmiségi és ve- zető állású	51	43	6	0	-	-	-	100
Szakalkalmazott és irodai dolgozó	55	37	7	1	0	0	0	100
Nyugdíjas	41	24	12	7	3	5	8	100
Háztartásbeli	37	28	13	6	5	5	6	100
Tanuló	35	41	14	5	2	2	1	100
14 éven felüliek mindössze	39	34	12	5	3	3	4	100

A művelődésre fordított időtartam nagyságát egy-egy foglalkozási csoporton belül bizonyos mértékig befolyásolja az életkor. A fiataloknak egyrészt magasabb iskolázottsági színvonaluk következtében nagyobb az igényük, másrészt általában kevesebb a családi kötelezettségük s így több szabadidővel rendelkeznek.

A művelődési lehetőségek egy része ingyenesen, vagy igen alacsony térítési díj ellenében vehető igénybe. A művelődésre fordított időtartam nagyságát azonban a családok anyagi, jövedelmi viszonyai is befolyásolják, bár ezekben a körülményekben nem kis szerepe van a foglalkozásnak, iskolai végzettségnek is. A családok egy tagjára jutó havi átlagos jövedelem és a művelődés intenzitása között - a művelődésre fordított időtartam alapján - szoros kapcsolat van.

Az egy családtagra jutó havi átlagos jövedelem legkisebb csoportjában - 600 Ft-nál kevesebb - a népességnek 62 %-a fordít heti 16 órát vagy ennél többet művelődésre,

1 400 Ft vagy annál több egy főre jutó átlag mellett ezek aránya 93 %. Az adatgyűjtés időpontjában ez utóbbi anyagi körülmények között élő családok több mint egyharmada rendelkezett televízióval, szemben az országos 20 %-os ellátottsággal. Ez a lehetőség a családtagok művelődésre fordított időtartamát jelentősen emeli.

A művelődésre fordított időtartam nagyságát az életkor és a nemek különbözősége csak kisebb mértékben befolyásolja. Míg a lakóhely, iskolai végzettség és foglalkozás szerinti vizsgálatoknál a legkisebb és legnagyobb átlagos időtartamok közti különbség mindenütt meghaladta a 10 órát, az egyes korcsoportok között - a 10-14 éveseket nem számítva - a legnagyobb eltérés mindössze 6,4 óra, a szóródás pedig 2,3 óra, az átlaghoz viszonyítva 8 %. Az időtartam nemek szerinti szóródása - az életkortól függetlenül vizsgálva - csaknem jelentéktelen.

Művelődésre fordított heti időtartam egy résztvevőre jutó átlaga kor és nemek szerint

Korcsoport (év)	Heti átlagos időtartam (óra)		
	összesen	ezen belül	
		férfiaknál	nőknél
10 - 14	23,9	23,9	24,0
15 - 19	32,6	31,5	33,7
20 - 24	31,1	30,0	32,3
25 - 34	28,8	27,8	29,6
35 - 44	29,2	27,6	30,7
45 - 59	27,5	26,7	28,3
60 éves és idősebb	26,2	25,7	26,6
14 éven felüliek összesen	28,7	27,7	29,5
Mindössze	28,2	27,3	29,0

Az egy főre jutó időtartamot korcsoportok és a lakóhely jellege szerint vizsgálva, az utóbbi 4/5 részben, az életkor mindössze 1/5 részben befolyásolja az átlagtól való eltéréseket. Korcsoportok szerint vizsgálva a relatív szórás a megyei jogú városokban és a községekben meghaladja a 10 %-ot, a járási jogú városokban 7 %, Budapesten 4 %.

A művelődés formáit az egyes korosztályok igen különböző módon választják meg. Az életkor növekedésével egyre inkább előtérbe kerülnek azok a művelődési lehetőségek, amelyek otthon igénybevehetőek, a fiatalabb korosztályok tagjai gyakrabban élnek a házon kívüli kulturális eszközökkel (mozi, színház, művelődési otthon). Ez utóbbi lehetőségeket igénybevevők száma az életkor növekedésével általában harmadára vagy még nagyobb mértékben csökken, míg az olvasásnál, rádióhallgatásnál az idősebbek elmaradása kisebb arányú.

A rádióhallgatás időtartamát figyelmen kívül hagyva a korcsoportok átlagai közti legnagyobb különbség 8,6 órára emelkedik. Ugyanezen szempont alapján a férfiak egy órával több időt fordítanak művelődésre mint a nők, míg a teljes időtartamot figyelembe véve a női népesség átlaga 1,7 órával magasabb.

A népesség megoszlása a művelődésre fordított időtartam nagysága, korcsoportok és nemek szerint

Korcsoport, nemek	100 lakos közül heti							Össze- sen
	30 óránál többet	16-30	8-16	4-8	2-4	2 óránál keveseb- bet	0 órát	
		ó r á t						
fordít művelődésre (fő)								
10-14 éves	28	43	17	6	2	3	1	100
15-19 éves	48	37	9	3	1	1	1	100
20-24 "	48	33	11	3	2	2	1	100
25-34 "	40	37	13	4	3	2	1	100
35-44 "	40	37	12	5	2	2	2	100
45-59 "	36	35	14	5	4	3	3	100
60 éves és idősebb	31	26	14	8	5	6	10	100
14 éven felüliek mindössze	39	34	12	5	3	3	4	100
Mindössze	38	35	13	5	3	3	3	100
Ebből :								
Férfi	35	38	14	5	3	3	2	100
Nő	40	32	12	6	3	3	4	100

Az egy kulturálódó lakosra jutó átlagos időtartam a 25-34 éves és a 45-59 éves koruaknál lényegében megegyezik a leggyakoribb előfordulás értékével, a 20-24 éveseknél egy, a 35-44 éveseknél 2, a 10-14 éveseknél 3 órával magasabb, a 15-19 éveseknél 3,5 órával alacsonyabb mint a módusz.

A televízió nézés módja nem a népesség társadalmi rétegződését fejezi ki, csupán közvetve a kulturális igényekkel és a családok jövedelmi viszonyaival van összefüggésben, de a művelődésre fordított időtartam nagyságát és a kulturálódás módját döntően meghatározza. Különösképpen jelentős különbség tapasztalható a kisebb városokban és a községekben a televíziótulajdonosok és a televíziót egyáltalán nem nézők átlagos értékei között, feltehetően összefüggésben azzal a ténnyel, hogy ezeken a településeken a művelődési intézmények hálózata kiépült ugyan, de nem mindenütt működnek korszerű, kulturált körülmények között és több esetben választékot sem biztosítanak kielégítő mértékben. A lakosságnak kulturára igényesebb része, ha jövedelmi viszonyai lehetővé teszik, a televízióvásárlás mellett dönt.

Az adatgyűjtés időpontjában - 1964 év végén - a televízió előfizetők száma 675 000 volt. A közületeknél lévő készülékeket nem számítva átlagosan minden ötödik család rendelkezett televízióval és 2 millió lakos otthonában, saját készülékén nézhette a műsort. További 2 millió lakos rendszeresen nézte az adást barátoknál, ismerősöknél vagy egyéb helyen, és mintegy 1,5 millióra tehető azoknak a száma, akik ritkábban, egyes számukra érdekesnek tartott műsort tekintenek meg. Az azóta eltelt időszakban kb. 325 000 televíziós készüléket vásárolt a lakosság, feltehetően főként azok, akik korábban is rendszeres nézők voltak. A televíziótulajdonosok és családtagjaik száma napjainkban mintegy 3 - 3,5 millióra tehető.

Az előfizetők számának növekedése a községekben az átlagosnál jóval nagyobb mérvű, több mint 50 %-os volt, így számottevően nőtt azoknak a száma, akik a képernyőn megnézhetnek olyan ismeretterjesztő, zenei vagy színházi műsorokat is, amelyeket egyébként nem látogathatnának, vagy nem ismerhetnének meg.

Művelődésre fordított heti időtartam egy résztvevőre jutó átlaga a televízió-
nézés módja és lakóhely szerint

Televíziónézés módja	Heti átlagos időtartam (óra)				
	össze- sen	ezen belül			
		Budapesten	megyei jo- gu váro- sokban	járási jo- gu váro- sokban	községek- ben
Otthon saját készüléken	36,5	38,2	37,5	35,5	34,8
Otthon nem saját készüléken	35,9	45,1	26,7	31,1	29,5
Másutt rendszeresen	34,2	42,4	38,1	35,7	31,3
Másutt alkalmyszerűen	26,3	36,7	34,8	27,3	23,2
Nem néz televíziót	20,8	30,6	27,3	23,0	17,4
14 éven felüliek mindössze	28,7	36,8	34,7	30,5	24,5

A művelődésre fordított időtartamok átlagos eltérése a televíziónézés módja sze-
rint az összes eddig vizsgált szempontokat meghaladó mértékű, abszolút értékben 6,6
óra, relatív szóródása 23 %. Ez a kulturálódási lehetőség a lakóhelynél is nagyobb
arányban befolyásolja az egy főre jutó átlagokat.

Korábbi statisztikai megfigyeléseink szerint a televízió a másirányú kulturális
lehetőségek igénybevételét csökkenti és a művelődés összetételében jelentős változást
okoz. A jelenlegi vizsgálat eredményeiből az állapítható meg, hogy az egy résztvevőre
jutó átlagosan ráfordított időtartam azoknál a személyeknél, akik rendszeresen nézik
a televízió műsorát - a rádióhallgatás kivételével - egyetlen más művelődési ágban sem
alacsonyabb azokénál, akik egyszer sem nézték az adást. A televíziótulajdonosok és
családtagjaik, valamint azok, akik rokonoknál, ismerősöknél vagy egyéb helyen rend-
szeres televíziónézők a többi kulturális eszközt nem sokkal kisebb arányban, legfeljebb
ritkább időközökben veszik igénybe, mint azok, akik csak esetenként vagy egyáltalán
nem nézik a műsort. Az említett csoportokban a művelődésre fordított időtartam egy
főre jutó átlaga - a televíziónézés nélkül - az alábbiak szerint alakul :

Otthon nézik a televíziót	24,7 óra,
Másutt rendszeresen nézik	29,2 óra.

A népességnek ezek a csoportjai egy résztvevő személyre számítva átlagosan két-három hetenként egyszer moziba mennek, négyszer egy évben színházi- vagy operaelőadás közvetlen élményében részesülnek, egy évben kilenc-tíz alkalommal részt vesznek a művelődési otthon ismeretterjesztő vagy műsoros szórakoztató rendezvényén, hetenként 9-10 órát olvasnak újságot vagy szépirodalmat, s a rádióhallgatással is jelentős időt töltenek el, az intenzív televíziónézésen kívül.

A népesség megoszlása a művelődésre fordított időtartam nagysága és a televíziónézés módja szerint

Televíziónézés módja	100 lakos közül heti							Össze- sen
	30 óránál többet	16-30	8-16	4-8	2-4	2 óránál keveseb- bet	0 órát	
		ó r á t						
fordít művelődésre (fő)								
Otthon saját készü- léken	59	36	5	0	0	0	0	100
Otthon nem saját készüléken	59	30	10	-	1	-	-	100
Másutt rendszeresen	53	35	9	2	1	-	0	100
Másutt alkalmosze- rilen	33	39	17	7	3	1	-	100
Nem néz televíziót	20	30	17	9	7	8	9	100
14 éven felüliek mindössze	39	34	12	5	3	3	4	100

A televíziótulajdonosok és családtagjaik közül a 15-24 év közöttiek - különösen a nők - az átlagos 59 %-nál valamivel nagyobb arányban fordítanak heti 30 óránál többet művelődésre.

Budapesten és a nagyvárosokban a televíziót egyáltalán nem nézőknek legalább két-harmada heti 16 óránál több időt tölt el a művelődési lehetőségek igénybevételével, a többi városban ezek aránya 56 %, a községekben 41 %.

A televíziónézés módja szerint vizsgálva a lakosságot, az átlagok és a módusz közti különbség a legjelentősebb a televíziót otthon nézőknél, ahol az átlag 8 órával magasabb időtartamot mutat, mint a leggyakrabban előforduló nagyságrend. Ugyanilyen irányú mintegy 2 órás különbség van a televízióval nem rendelkező nézőknél.

II. A résztvevők aránya és a művelődésre fordított időtartam művelődési áganként

A művelődés iránti igényekben és izlésben a népesség különböző rétegei közt fennálló differenciák más tényezőkkel (pl. időhiány vagy a település gyengébb ellátottsága) együttesen az egyes lehetőségeket igénybevevők arányaiban és a részvétel intenzitásában számottevő eltérést okoznak. A többféle művelődési ág nyújtotta lehetőségeket a vizsgált időszakban változó arányban, a népesség 10-90 %-a használta ki. Országos átlagban a 14 éven felüliek 4 %-a tekinthető a művelődés szempontjából teljesen passzívnak, 100 felnőtt lakos közül

66 volt moziban;
40 volt színházban;
53 olvasott szépirodalmat (ifjúsági irodalmat);
89 olvasott általában;
63 nézte a televízió műsorát;
88 hallgatta a rádióműsort;
11 volt zenei rendezvényen, hallgatott zenét magnóról vagy lemezzel;
36 vett részt tömegkulturális rendezvényen.

Fentiekből arra lehet következtetni, hogy nem kevés azoknak a száma, akik kulturális igényeik kielégítésénél csupán a rádiót, vagy legfeljebb a napi sajtót veszik igénybe. A vizsgált időszakban mintegy 3 millió lakoshoz nem jutott el a filmművészet, 4 és fél millióhoz a színházkultúra, 4 millió ember nem olvasott szépirodalmat és kb. 3 millióan nélkülözték még a televíziót is.

A felnőtt népesség 96 %-át kitevő, legalább egyfajta eszközt igénybevevő személyek a művelődésre fordított időtartam több mint felét rádióhallgatással töltik. Átlagosan ez az idő 16 %-a jut a televíziónézésre, 26 %-a az olvasásra. Mozilátogatásra a teljes időtartam 2,4 %-át, színházbajáráásra 0,3 %-át fordítják.

Az igénybevett eszközök összetételéből következik, hogy a művelődés egyre inkább az otthon keretei közé korlátozódik. Ebben elsősorban a televízió van szerepe, amely kevesebb fáradtsággal és időráfordítással tesz kulturális-, politi-

kai- vagy sportesemények részeseivé, mintha személyesen látogatnák a rendezvényeket.

Az alábbi táblázatban összefoglalóan kívánjuk kifejezni a népesség társadalmi és egyéb körülményeinek hatását a művelődés módjára és ágazatonkénti mértékére, előbbit a részvételi arány különbségének mutatójával, utóbbit a művelődésre fordított időtartam szerkezeteltolódási mutatójával. (A számítások részletes ismertetését a Módszertani magyarázatok c. fejezet tartalmazza, 84. oldal.)

A népesség rétegződésének hatása a művelődésre

A csoportosítás ismérve	Részvételi arány különbségének mutatója	A művelődésre fordított időtartam szerkezeteltolódási mutatója
Legmagasabb iskolai végzettség	63,9	24,6
Foglalkozás	44,0	14,4
Életkor	43,3	8,9
Lakóhely	14,1	4,2
Nemek	4,5	3,7
Televízió nézés módja	45,3	20,3

A művelődésre fordított teljes időtartam nagyságát - az előző fejezet szerint - legfőképpen a televízió nézés módja és a lakóhely befolyásolja. A részvételi arányok és az időtartam összetételében iskolai végzettség szerint mutatkoznak a legszélsőségesebb értékek, ezt követi a televízió nézés módja, a lakóhely azonban sokkal kevésbé érezteti hatását. Az életkor - amely az időtartam nagyságának vizsgálatánál kisebb jelentőségű - az igénybevett eszközöket összetételükben is, de főként a részvételt számottevően differenciálja.

A művelődési lehetőségekkel élők arányszámainak az adott iskolai végzettség szerinti csoporton belüli jelentős eltéréseire jellemző pl., hogy az írni, olvasni nem tudó népesség háromnegyedrésze nem jár moziba, az érettségizetteknek viszont 12 %-a, ugyanezen iskolai végzettség szerinti csoportokban a televíziót nem nézők aránya 77

ill. 14 %, és még a rádióhallgatásnál is 43 % a különbség a két csoportban a passzív népesség aránya között. Az időtartam megoszlása ágazatok szerint szintén az iskolázottság szerint tér el legnagyobb mértékben. Ezek a tendenciák akkor is érvényesek, ha az írni, olvasni nem tudó népességet nem vesszük figyelembe.

A továbbiakban a művelődési ágazatok összefüggéseinek elemzését a csoportosító szempontok fenti sorrendjében végezzük, elsőként az iskolai végzettség szerint.

A művelődési eszközöket igénybevevő népesség aránya iskolai végzettség szerint

Legmagasabb iskolai végzettség	Mozi	Színház	Olvasók	Televízió nézők	Rádió	Zene	Tömegkulturális rendezvényen résztvevők a/
	látogatók				hallgatók		
	a népesség ^{IV} -ában						
Írni, olvasni nem tud, ill. csak olvas	25	6	7	23	54	0	9
Általános iskola VIII. évfolyamánál kevesebb	61	23	87	57	86	5	22
Általános iskola VIII. évfolyama	86	54	98	81	93	16	50
Érettségi	88	77	100	86	97	31	57
Egyetem, főiskola	87	77	99	80	97	44	56
Összesen	69	36	89	65	88	10	32

A műveltségi (iskolázottsági) színvonaltól legkevésbé függ a rádióhallgatás, valamint az újság, folyóirat olvasás. Az alacsonyabb iskolai végzettségi csoportokba tartozók 68 %-a legalább esetenként olvas képeslapot (pl. Nők Lapja, Ország-Világ, Iudas Matyi stb.). A napilapok, folyóiratok olvasása az érettségizetteknél

a/ A művelődési otthonokat csak televíziónézés céljából látogatók nélkül.

és egyetemet végzettekénél, ha nem is rendszeresen, de majdnem teljes körben elterjedt.

A szépirodalom iránti igényt az iskolai végzettség döntően meghatározza. 100 fő 10 éves és idősebb lakos közül

az általános iskola VIII. évfolyamánál kevesebbet végzettekénél	45 fő,
az általános iskola VIII. évfolyamát végzettekénél	74 fő,
az érettségizettekénél	93 fő,
az egyetemet, főiskolát végzettekénél	92 fő

olvasott a vizsgált időszakban szépirodalmi vagy ifjúsági művet.

A színházlátogatást és zenehallgatást az iskolázottsági színvonal mellett feltétlenül a jövedelmi viszonyok is befolyásolják. Ez utóbbi tényező hat a televíziónézésre is, a vizsgált időszakban a népességnek 23 %-a nézte a műsort saját készülékén, 42 %-a vendégként, vagy közületeknél lévő készüléken nézte az adást, 25 %-a semmiféle lehetőséget nem talált a műsornézésre és csupán 10 %-át nem is érdekli a televízió műsora.

A tömegkulturális rendezvényeknél nemcsak a részvételi arányszámokban, hanem a látogatás rendszerességében és az érdeklődésben is számottevő a különbség. Azok a személyek, akik nem fejezték be általános iskolai tanulmányaikat, jobbra csak egy-egy műsoros, táncos rendezvényen vesznek részt. Az iskolázottsági színvonal emelkedésével nő a rendszeres látogatók aránya és az ismeretterjesztő programok népszerűsége is.

A művelődésre fordított időtartam egy résztvevőre jutó átlaga művelődési áganként és iskolai végzettség szerint

Legmagasabb iskolai végzettség	Mozi	Színház-, opera	Olvasásra	Televízió-nézésre	Rádió	Zene	Tömegkulturális rendezvény látogatásra b/
	látogatásra				hallgatásra		
	fordított időtartam egy résztvevő személyre jutó átlaga (óra) a/						
Irtni, olvasni nem tud, ill. csak olvas	0,8	0,1	3,2	4,0	17,0	c/	0,1
Általános iskola VIII. évfolyamánál kevesebb	0,8	0,2	6,4	6,1	17,7	0,8	0,2
Általános iskola VIII. évfolyama	1,2	0,2	9,4	7,7	17,4	0,8	0,3
Érettségi	1,1	0,3	11,9	8,5	15,5	0,8	0,3
Egyetem, főiskola	0,8	0,3	12,2	7,9	13,2	0,8	0,3
14 éven felüliek mindössze	1,0	0,2	8,0	7,0	17,3	0,8	0,2

A művelődési ágazatokra fordított időtartam nagyságát az iskolázottsági szintvel a rádióhallgatásnál befolyásolja a legkisebb mértékben. Bár az egyes csoportok átlagai közti maximális különbség látszólag nagy, heti 4,5 óra, a népesség összetételét figyelembevéve az átlagos eltérés (szóródás) egy óra, az egy főre jutó időtartam országos nagyságához viszonyítva 6 %. Hasonlóképpen közel egy óra a szóródás abszolút értéke a televíziónézésnél is, ez az országos átlaghoz viszonyítva azonban 13 %.

a/ A résztvevők számának különbözősége miatt a művelődési ágankénti időtartamok összege nem egyezik meg az előző fejezetben közölt egy főre jutó időtartammal, lásd 12. oldal. - b/ A művelődési otthonokban televíziónézésre fordított időtartam nélkül. - c/ A résztvevő személyek alacsony száma miatt az adat nem értelmezhető.

Mozilátogatásra legtöbb időt az általános iskolát végzettek és érettségizettek fordítanak, akiknél ez legalább kéthetenként egyszeri rendszeres program. A szóródás relatív nagysága az átlaghoz viszonyítva 19 %, nem sokkal alacsonyabb, mint a színházlátogatásnál, holott ez utóbbi a nagyobb jövedelmű ill. a magasabb műveltségi színvonalon állók körében kedveltebb mint a kevésbé iskolázottaknál.

Az olvasásra fordított teljes időtartam átlagos eltérése 2 óra (az átlag 25 %-a), a szóródás abszolút és relatív nagysága valamennyi művelődési ág közül itt a legmagasabb. Az eltérést jelentős mértékben az újság-, folyóiratolvasás különböző gyakorisága befolyásolja. A szépirodalommal foglalkozók körében az átlagosan ráfordított 4,3 órához képest csak 18 %-os különbség tapasztalható. Az érettségizettek és magasabb iskolai végzettségűek hetenként 5,6 órát, a könyvolvasás általunk alkalmazott időnormáját alapulvéve kéthetenként egy szépirodalmi művet olvasnak. Azok akik befejezték általános iskolai tanulmányaikat háromhetenként, az ennél alacsonyabb iskolázottságúak havonta jutnak el egy-egy mű olvasásának befejezéséhez. Az olvasás egyénileg bevallott gyakoriságát a legkevésbé iskolázottak kb. fele-fele arányban tartják elegendőnek ill. kevésnek, az iskolai végzettség színvonalának növekedésével mind többen szeretnék több időt fordítani a szépirodalom olvasására.

A televízió a művelődési eszközök igénybevételének módjára jelentősen kihat, sokak számára teljesen, másoknak ugyan csak részben, de pótolja a színházat, a mozit. A következő táblában a művelődésre fordított időtartam megoszlását vizsgáljuk, a filmnél és a színháznál figyelembevéve a televízió nyújtotta lehetőségeket is.

A művelődésre fordított időtartam megoszlása művelődési áganként iskolai végzettség szerint

%

Legmagasabb iskolai végzettség	Filmekre összesen	Ebből a mozi látogatásra	Szindarabra, operára összesen	Ebből színházak látogatására	Olvasásra összesen	Ebből a szép irodalomra	Televíziónézésre		Rádióhallgatásra	Egyéb művelődésre	Összesen ^{a/}
							film és színházi közvetítés nélkül	összesen			
fordított időtartam											
Irni, olvasni nem tud, ill. csak olvas	3,7	2,0	1,2	0,1	2,2	0,1	6,1	8,8	86,7	0,1	100,0
Általános iskola VIII. évfolyamánál kevesebb	4,5	1,7	2,0	0,2	22,6	5,4	8,8	13,2	61,7	0,4	100,0
Általános iskola VIII. évfolyama	7,4	3,2	3,0	0,4	27,7	10,4	12,3	18,9	48,7	0,9	100,0
Érettségi	7,4	2,7	3,6	0,7	33,0	14,5	12,9	20,3	41,7	1,4	100,0
Egyetem, főiskola	6,9	2,1	3,8	0,7	36,9	15,8	11,6	19,3	38,9	1,9	100,0
14 éven felüliek mind-össze	5,9	2,4	2,5	0,3	25,7	8,3	10,4	16,0	54,8	0,7	100,0

a/ Az időtartam az alábbi ágazatok figyelembevételével oszlik meg :

- filmre fordított összes időtartam
- szindarabra, operára fordított összes időtartam
- olvasásra fordított összes időtartam
- televíziónézésre fordított időtartam film- és színházi közvetítés nélkül
- rádióhallgatásra fordított időtartam
- egyéb művelődésre (zenére, tömegkulturális rendezvények látogatására) fordított időtartam

A művelődésre fordított időtartamból valamennyi csoportban legalább háromnegyed rész az olvasásra és a rádióra jut, az iskolázottsági színvonal emelkedésével azonban a rádióhallgatás aránya számottevően csökken.

A mozi- és színházlátogatás gyakoriságát országos átlagban a televízió nézés időtartamának nagysága nem befolyásolja, a népesség egyes rétegeinél azonban bizonyos mértékig csökkenti az intézmények látogatásának gyakoriságát :

- az általános iskola VIII. évfolyamát végzettekénél pl. a televízió nézés heti időtartamának 4-5 órás növekedése átlagosan évi eggyel kevesebb mozilátogatást jelent. ^{a/}

- az érettségizetteknél a televízió nézés heti időtartamának 3 - 3,5 órás növekedésével csökken átlagosan eggyel az évi mozilátogatás.

- az érettségizetteknél és ennél magasabb végzettségűeknél a televízió nézés időtartamának 1 %-os növekedése következtében átlagosan 0,07 ill. 0,04 %-kal csökken a színházlátogatás egy főre jutó évi nagysága.

Az egyéni foglalkozás főként a művelődési eszközöket igénybevevők arányszámaiban okoz jelentős különbségeket, a résztvevők ráfordított időtartamát, illetve a művelődés szerkezetét kisebb mértékben befolyásolja.

a/ A növekedés minden esetben a televízió nézésre fordított időtartam egy-egy magasabb kategóriáját jelenti és nem ugyanazon személy nagyobb időráfordítását. A rugalmassági számítások ismertetését a Módszertani magyarázatok c. fejezet tartalmazza (87. oldal).

A művelődési eszközöket igénybevevő népesség aránya foglalkozás szerint

Foglalkozás	Mozi	Szin- ház	Olvasók	Televízió nézők	Rádió	Zene	Tömegkultu- rális ren- dezvényen résztevők a/
	látogatók				hallgatók		
	a népesség %-ában						
Mezőgazdasági fi- zikai dolgozó	56	25	83	49	82	5	34
Nem mezőgazdasá- gi fizikai dolgozó	78	46	96	74	92	11	42
ebből : szakmunkás	81	53	98	81	95	13	46
Értelmiségi és ve- zető állású	89	80	100	88	97	45	65
Szakalkalmazott és irodai dolgozó	86	70	99	84	95	23	54
Nyugdíjas	38	18	80	43	81	5	11
Háztartásbeli	54	27	81	51	84	6	22
Tanuló	94	22	94	87	91	9	22
ebből : középiszkolai ta- nuló	98	63	100	92	97	31	59
egyetemi, főisko- lai hallgató	99	96	100	91	99	50	75
Mindössze	69	36	89	65	88	10	32

A művelődés iránti igények kialakításában szerepet játszó számos tényező együttes hatása jut kifejezésre a részvételi arányszámok foglalkozás szerinti alakulásában. A mezőgazdasági fizikai foglalkozásúak, akik leginkább a községekben élnek, valamennyi művelődési eszköznél elmaradnak az iparban és egyéb helyen dolgozó fizikaiak arányszámaitól. A lakóhely, kor és iskolai végzettség szempontjából rendkívül sokrétű nyugdíjas és háztartásbeli csoportok részvételi arányszámai majdnem minden területen a legkisebbek. A kereső-tevékenységet nem folytató nők kulturális érdeklődése a női népesség országos átlagánál valamennyi művelődési ágban alacsonyabb.

a/ A művelődési otthonokat csak televíziónézés céljából látogatók nélkül.

A művelődés aktivitásában az iskolázottság és az életkor meghatározó jellege állapítható meg abból is, hogy a középiskolai tanulók és az egyetemi hallgatók részvételi arányszámai valamennyi művelődési lehetőséget együttesen figyelembevéve magasabbak, mint az érettségizetteké és a felsőfoku képesítéssel rendelkezőké, sőt egyetlen más csoportosítási szempontnál sem fordulnak elő nagyobb értékrendek, mint a tanulók e két csoportjánál.

Az egyéni foglalkozás azonossága mellett a lakóhely településjellege is befolyásolja a kulturális igényeket. A fizikai foglalkozásuk két csoportjába tartozók közül a művelődési eszközök igénybevevők aránya legtöbb esetben a községekben kisebb mértékben tér el egymástól, mint országosan tekintve, hogy a falvakban lakó nem mezőgazdasági dolgozók érdeklődése - a lakóhely hatására - a mezőgazdasági dolgozókéhoz esik közelebb és számottevően alacsonyabb, mint az azonos foglalkozású városi dolgozóké.

A művelődésre fordított időtartam egy résztvevőre jutó átlaga művelődési áganként és foglalkozás szerint

Foglalkozás	Mozi	Szin- ház-, opera	Olva- sásra	Televízió- nézésre	Rádió	Zene	Tömegkultu- rális rendez- vény látoga- tásra b/
	látogatásra	hallgatásra					
fordított időtartam egy résztvevő személyre jutó átlaga (óra) ^{a/}							
Mezőgazdasági fi- zikai dolgozó	0,8	0,2	5,4	4,4	14,1	0,9	0,2
Nem mezőgazdasá- gi fizikai dolgozó	1,1	0,2	8,3	7,3	16,3	0,8	0,2
ebből : szakmunkás	1,2	0,2	9,3	8,0	16,3	0,9	0,3
Értelmiségi és ve- zető állású	0,9	0,3	12,1	8,2	12,7	0,8	0,3
Szakalkalmazott és irodai dolgozó	1,0	0,3	10,7	8,6	15,5	0,8	0,3
Nyugdíjas	0,7	0,2	8,2	7,5	22,2	0,7	0,2
Háztartásbeli	0,8	0,2	6,5	6,6	20,9	0,8	0,2
Tanuló	1,6	0,3	10,6	7,2	15,2	1,0	0,3
ebből : középiskolai ta- nuló	1,5	0,3	11,7	7,3	14,3	1,0	0,3
egyetemi, főisko- lai hallgató	1,6	0,3	12,7	6,7	13,7	1,1	0,4
14 éven felüliek mindössze	1,0	0,2	8,0	7,0	17,3	0,8	0,2

A művelődési eszközök igénybevételére fordított időtartamokban valamennyi vizsgált ágazatnál számottevő a szóródásnak az átlaghoz viszonyított relativ nagysága. A

a/ A résztvevők számának különbözősége miatt a művelődési ágankénti időtartamok összege nem egyezik meg az előző fejezetben közölt egy főre jutó időtartammal, lásd 14. oldal. - b/ A művelődési otthonokban televíziónézésre fordított időtartam nélkül.

mozilátogatásnál pl. 23 %, a színházlátogatásnál és a szépirodalom olvasásnál 19 %, a rádióhallgatásnál és televíziónézésnél 17 ill. 16 %.

A művelődésre fordított időtartam ágazatonkénti alakulásában az egyes foglalkozási csoportok összehasonlításánál nemcsak a részvételi arányszámok tendenciáival megegyező, hanem attól különböző összefüggések is megállapíthatók. Például a szellemi foglalkozásuk két csoportja közül a részvételi arányok általában az értelmiségieknél magasabbak, a ráfordított időtartam egy főre jutó átlaga viszont több területen - mozilátogatás, televíziónézés, rádióhallgatás - alacsonyabb, mint a másik csoportban. Az iparban, építőiparban stb. foglalkoztatott fizikaiak közül a művelődési eszközöket igénybevevők aránya a szakmunkásoknál minden esetben magasabb, mint a szakképesítéssel nem rendelkező dolgozóknál, a résztvevők ráfordított időtartamában azonban csak kisebb eltérés tapasztalható. A művelődés szempontjából legaktívabb középiskolások és egyetemi hallgatók a televíziónézés és rádióhallgatás kivételével a foglalkozási csoportok közül általában a legmagasabb átlagokkal rendelkeznek.

Az olvasásra vonatkozó arányszámok és átlagok az ujság-, folyóiratolvasással együttesen más - részben szépitett, részben kedvezőtlenebb - tendenciákat mutatnak, mint a szépirodalom-olvasásnál. A főbb foglalkozási csoportokban a szépirodalmat olvasók aránya és a ráfordított időtartam az alábbiak szerint alakul :

	Olvasók a népesség %-ában	Szépirodalom olvasásra fordított idő heti átlagban (óra)
Mezőgazdasági fizikai dolgozók	34	3,0
Nem mezőgazdasági fizikai dolgozók	57	4,1
Értelmiségiek	93	5,4
Szakalkalmazottak, irodai dolgozók	87	4,6
Nyugdíjasok	40	5,9
Háztartásbeliek	39	3,7
Tanulók	92	5,4
Összesen	53	4,3

A művelődésre fordított időtartam megoszlása művelődési áganként és foglalkozás szerint

Foglalkozás	Filmeke- re ösz- szesen	Ebből mozi- látoga- tásra	Szinda- rabra, operára össze- sen	Ebből színhá- zak lá- togatá- sára	Olvasás- ra ösz- szesen	Ebből szép- iroda- lomra	Televíziónézésre		Rádió- hallga- tásra	Egyéb művelő- désre	Össze- sen ^{a/}
							film és színházi közveti- tés nél- kül	ösze- sen			
fordított időtartam											
Mezőgazdasági fizikai dolgozó	4,7	2,5	1,6	0,2	23,8	5,3	8,0	11,4	61,3	0,6	100,0
Nem mezőgazdasági fizikai dolgozó	7,0	2,9	2,9	0,3	27,0	7,9	11,8	18,3	50,6	0,7	100,0
ebből : szakmunkás	7,4	2,9	3,1	0,4	28,2	9,1	12,9	20,0	47,6	0,8	100,0
Értelmiségi és vezető állású	7,6	2,3	4,2	0,8	36,4	15,1	13,0	21,5	36,9	1,9	100,0
Szakalkalmazott és iro- dai dolgozó	7,6	2,6	3,8	0,6	31,2	11,7	13,3	21,2	43,1	1,0	100,0
Nyugdíjas	3,3	1,0	1,6	0,1	23,3	8,5	7,8	11,4	63,8	0,2	100,0
Háztartásbeli	4,1	1,5	1,8	0,2	19,6	5,4	8,4	12,4	65,8	0,3	100,0
Tanuló	9,1	4,6	3,1	0,6	30,9	14,6	12,5	19,3	42,7	1,7	100,0
ebből : középiskolai tanuló egyetemi, főiskolai hallgató	9,0	4,2	3,4	0,6	33,6	17,1	12,1	19,5	40,0	1,9	100,0
8,4	4,4	3,3	0,9	36,0	18,0	10,8	17,1	38,6	2,9	100,0	
14 éven felüliek mind- össze	5,9	2,4	2,5	0,3	25,7	8,3	10,4	16,0	54,8	0,7	100,0

a/ Lásd a 28. oldalon lévő táblázathoz fűzött megjegyzést.

A film és főként a mozibajárás a fiataloknál - különösen a tanulóknál - és az alsó- vagy középfoku végzettséget igénylő foglalkozásuaknál a legnépszerűbb, míg a színházak műsorára a fiatalok mellett a magasabb iskolázottságuak fordítanak többet. A televízió műsorának film- és színházi közvetítéseken kívüli részére aránylag legtöbb időt a szellemi dolgozók fordítanak, legkevesebbet a mezőgazdasági fizikai foglalkozásuak és a nyugdíjasok, háztartásbeliek.

A középiskolások és az egyetemi hallgatók a rádióhallgatás rovására minden művelődési ágra abszolút és relative is több időt fordítanak, mint az életkoruknak megfelelő korcsoportokba tartozó népesség, foglalkozásától függetlenül. A háztartásbeliek a női népesség országos arányszámánál jóval többet fordítanak rádióhallgatásra, és minden más lehetőségre kevesebbet.

Az életkorral összefüggésben nemcsak a szabadidő nagysága, hanem az igényes felhasználásra való törekvés is eltérően alakul. Az idősebbek körében az alacsonyabb iskolázottsági színvonal, a családi körülmények, az ebből adódó kevesebb szabadidő és bizonyos lemondással párosuló igénytelenség következményeként a művelődésben résztvevők aránya az életkor növekedésével csökken. A további igények, vagyis a nagyobb aktivitást gátló körülmények vizsgálatánál a népességnek 5-10 %-a válaszolta, hogy idősnek tartja magát a szórakozáshoz, esetleg betegség akadályozza.

A férfiak és nők helyzete legtöbb esetben számottevően nem különbözik, a nemek szerinti vizsgálattal nem külön, hanem a korrallal együtt foglalkozunk.

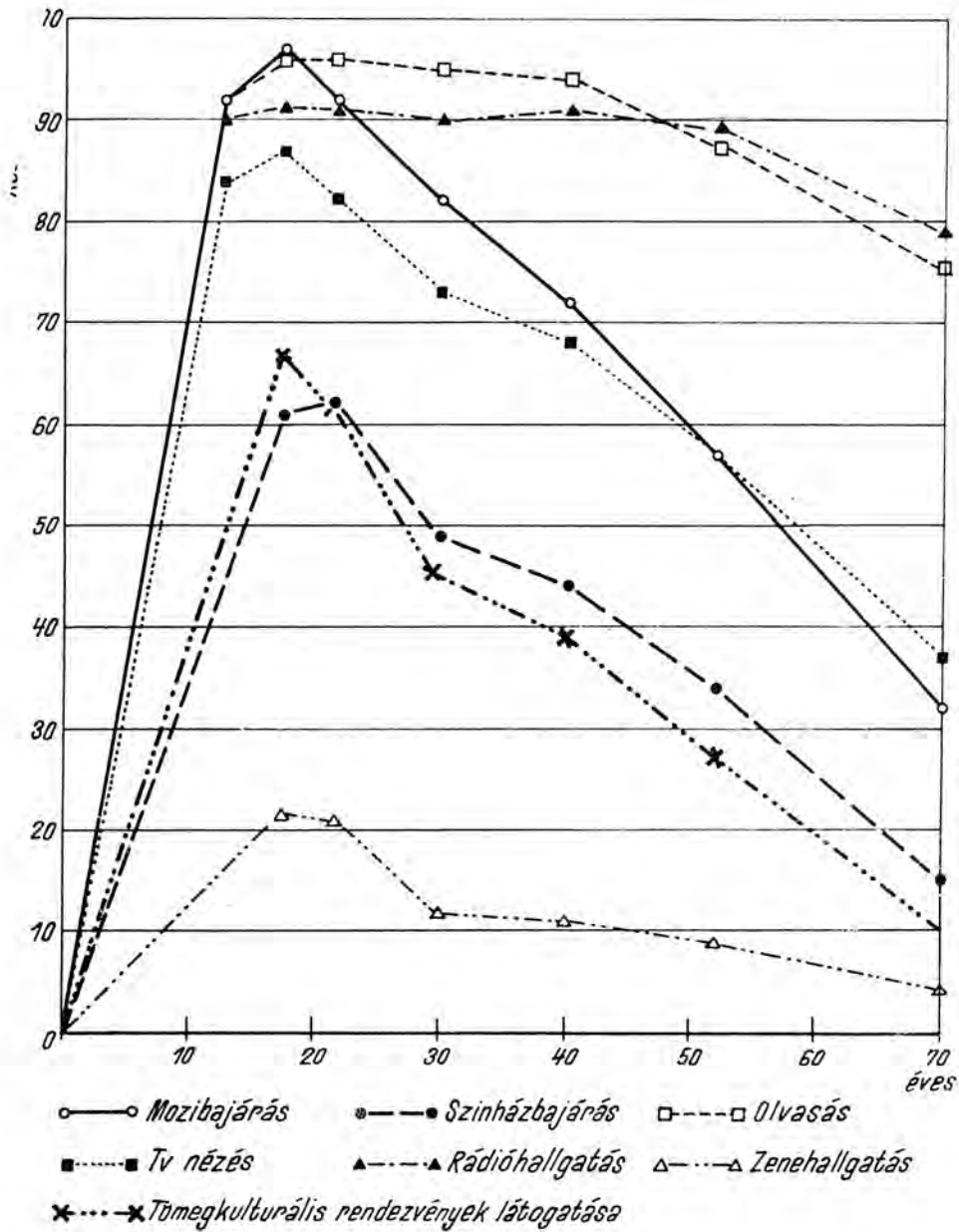
A művelődési eszközöket igénybevevő népesség aránya kor és nemek szerint

Korcsoport (év), nemek	Mozi	Szin- ház	Olvasók	Televízió nézők	Rádió	Zene	Tömegkultu- rális ren- dezvényen részvevők a/
	látogatók				hallgatók		
	a népesség %-ában						
10 - 14	92	-	92	84	90	-	-
15 - 19	97	61	96	87	91	22	67
20 - 24	92	62	96	82	91	21	61
25 - 34	82	49	95	73	90	12	45
35 - 44	72	44	94	68	91	11	39
45 - 59	57	34	87	57	89	9	27
60 éves és idősebb	32	15	75	37	78	4	10
Mindössze	69	36	89	65	88	10	32
ebből : férfiak	71	36	92	68	89	11	37
nők	67	36	87	63	87	10	28

Az életkor szerinti különbségeket és az egyes művelődési eszközök igénybevételeét összefoglalóan jellemzi a következő grafikon is.

a/ A művelődési otthonokat csak televíziónézés céljából látogatók nélkül.

Művelődési eszközökkel igénybevevők aránya kor szerint

A művelődési igények és az életkor között igen szoros korrelációs kapcsolat van. Az összefüggés számszerűen általánosítva a következőképpen alakul: 100 fő 10 éves és idősebb lakos közül az életkor évenkénti növekedésével

- a tömegkulturális rendezvényt látogatók aránya 1,1 fővel, 1,3 %-kal,
- a mozibajárók aránya 1,1 fővel, 0,6 %-kal,
- a színházbajárók aránya 0,9 fővel, 1 %-kal,
- a televíziónézők aránya 0,8 fővel, 0,5 %-kal,
- a zenehallgatók aránya 0,3 fővel, 1,3 %-kal,
- az olvasók aránya 0,3 fővel, 0,01 %-kal,
- a rádióhallgatók aránya 0,2 fővel, 0,08 %-kal csökken.

A művelődés iránti igények életkor szerinti különbségét a lakóhely még fokozottabban befolyásolja. Az összehasonlítás során észlelt szélső értékek az alábbiakban foglalhatók össze: Budapesten a 60 éves és idősebb népességnek is legalább fele jár moziba, nézi a televízió műsorát, 90 %-a olvas és hallgat rádiót és majdnem egyharmada színházlátogató. A községekben élő ilyen korúak egyharmada még rádiót sem hallgat, ugyanilyen arányban nem olvasnak sem szépirodalmat, sem újságot. Minden 5-ik idős személy jár csak moziba és minden 4-ik nézi a televíziót. 100 fő 60 éves és idősebb lakos közül mindössze 8 vett részt hivatásos színtársulatok előadásain és 10 volt a művelődési otthon rendezvényén.

A részvételi arányokban a nemek szerinti különbség az olvasásnál és a tömegkulturális rendezvények látogatásánál jelentősebb, a többi művelődési ágban nem számot tevő, de mindenütt a nők hátrányosabb helyzetét tükrözi, ellentétben a művelődésre fordított teljes időtartam elemzésénél tapasztaltakkal.

A művelődésre leginkább igényt tartó 15-19 évesek csoportjában a községekben élők részvétele - a színházlátogatás kivételével, ami a kedvezőtlenebb ellátottsággal függ össze - alig marad el a fővárosi fiatalokétól, a tömegkulturális rendezvényeket viszont a falvakban látogatják többen, mint Budapesten.

A művelődésre fordított időtartam egy résztvevőre jutó átlaga művelődési áganként, kor és nemek szerint

Korcsoport (év)	Mozi	Szin- ház-, opera	Olva- sásra	Televízió- nézésre	Rádió	Zene	Tömegkul- turális ren- dezvény lá- látogatás- ra b/
	látogatásra				hallgatásra		
fordított időtartam egy résztvevő személyre jutó átlaga (óra) a/							
10-14 évesek mind- össze	1,1	-	6,3	6,1	13,2	-	-
15-19	1,7	0,2	9,4	6,9	16,2	0,9	0,3
20-24	1,5	0,3	9,3	6,8	15,9	1,0	0,3
25-34	1,0	0,2	8,0	7,2	16,2	0,8	0,2
35-44	0,8	0,2	8,0	7,3	17,0	0,8	0,2
45-59	0,7	0,2	7,3	6,8	17,7	0,7	0,2
60 éves és idősebb	0,6	0,2	7,3	6,5	19,6	0,6	0,2
14 éven felüliek mindössze	1,0	0,2	8,0	7,0	17,3	0,8	0,2
Ebből : férfi	1,1	0,2	8,3	6,9	15,4	0,9	0,3
nő	0,9	0,2	7,7	7,0	19,0	0,8	0,2

A 15-19 évesek magasabb kulturális igénye a ráfordított időtartamban is megmutatkozik. A mozilátogató fiatalok például majdnem háromszor anyai időt töltenek a moziban, az olvasók harmadával többet olvasnak mint a 60 éves és idősebbek.

A művelődésre fordított időtartamban a mozilátogatásnál tapasztalható a leginkább egyértelmű összefüggés az életkor növekedése és az eltöltött időtartam csökkenése között. Ez a kapcsolat általánosságban azt jelenti, hogy a mozilátogatásra fordított időtartam heti nagysága betöltött 7 évenként 0,1 órával alacsonyabb. A film nagyobb népszerűségét a fiatalok körében nemcsak a mozikban, de a televízió képernyőjén keresztül is megtartja.

a/ A résztvevők számának különbözősége miatt a művelődési ágankénti időtartamok összege nem egyezik meg az előző fejezetben közölt egy főre jutó időtartammal, lásd 17. oldal. - b/ A művelődési otthonokban televíziónézésre fordított időtartam nélkül.

A színházlátogatásban a 15-19 évesek háttérbe szorulnak a következő korcsoport javára. A fiatalabb korosztályok korlátozott anyagi lehetőségeik miatt a felnőtt előadásokon kevésbé vehetnek részt, az ifjúsági előadás pedig viszonylag kevés. 1965 évben például az ifjúsági előadásokon - a gyermekelőadásokat nem számítva - kb. 500 000 látogató volt, ami az összes színházlátogatókhoz viszonyítva 8 %. A színházbajáró népegségből viszont - a részvétel gyakoriságát nem számítva - ez a korosztály 15 %-ot képvisel.

Az olvasás teljes időtartamán belül a 15-24 évesek és a legidősebbek egyaránt heti 5 órát fordítanak szépirodalomra, egy órával többet mint a közbeeső korosztályok. Megjegyzendő, hogy a fiatalok háromnegyedrészre, az öregeknek viszont csupán egyharmada érdeklődik az irodalom iránt. A napilapokat a férfiak valamivel nagyobb érdeklődéssel, gyakrabban olvassák mint a nők, az egyes korcsoportok egy főre jutó átlagai közötti maximális különbség mindössze fél óra.

A televízió a 25-44 évesek körében a leginkább népszerű. Feltehetően családi kötöttségek miatt kevesebbet tudnak elmenni a rendezvényekre, ezért a televízióval pótolják a szórakozást, művelődést. 60 éves korig a férfiak és nők átlagai között jelentéktelen a különbség, ezen a koron túl a férfiak fél órával kevesebb időt töltenek a készülék előtt, mint a velük egyidős nők. A rádióhallgatásra életkortól függetlenül a nők több időt fordítanak, mint a férfiak.

A művelődésre fordított időtartam megoszlása művelődési áganként kor és nemek szerint

Korcsoport (év)	Filme- re ösz- szesen	Ebből mozi- látoga- tásra	Szinda- rabra, operára össze- sen	Ebből színhá- zak lá- togatá- sára	Olvasás- ra ösz- szesen	Ebből szép- iroda- lomra	Televíziónézésre		Rádió- hallga- tásra	Egyéb művelő- désre	Össze- sen a/ %
							film és színházi közveti- tés nél- kül	össze- sen			
							fordított időtartam				
10-14 évesek mind- össze	9,5	4,1	-	-	24,2	11,7	16,3	21,6	50,0	-	100,0
15-19	9,3	5,1	2,8	0,5	28,0	12,5	12,4	18,7	46,1	1,4	100,0
20-24	8,2	4,3	2,9	0,5	28,7	11,1	12,0	18,0	46,8	1,4	100,0
25-34	6,9	2,7	3,0	0,4	26,6	8,1	11,8	18,4	51,0	0,7	100,0
35-44	5,9	1,9	2,9	0,3	26,1	7,4	11,1	17,4	53,5	0,5	100,0
45-59	4,6	1,4	2,3	0,3	23,8	6,3	9,6	14,7	59,2	0,5	100,0
60 éves és idősebb	2,9	0,8	1,5	0,1	23,3	7,6	7,1	10,4	65,0	0,2	100,0
14 éven felüliek mind- össze	5,9	2,4	2,5	0,3	25,7	8,3	10,4	16,0	54,8	0,7	100,0
Ebből : férfiak	6,4	2,6	2,6	0,3	28,2	8,7	11,1	17,0	50,9	0,8	100,0
nők	5,4	2,1	2,5	0,3	23,4	7,9	9,9	15,1	58,2	0,6	100,0

a/ Lásd a 28 . oldalon lévő táblázathoz fűzött megjegyzést.

A fiatalok nagyobb aktivitása a ráfordított időtartam művelődési eszközönkénti megoszlásában is szembevetendő: a 15-19 évesek - akik mennyiségben is többet művelődnek mint az idősebbek - a házonkívüli lehetőségekre a teljes időtartam 5,7 %-át fordítják, a 60 éves és idősebbeknél ez az arány mindössze 1,1 %. A falusi fiatalok a moziban és a művelődési otthonban több időt töltenek mint a városokban lakók. Jelentős számban vannak, akik keveslik a kulturális lehetőségeket. Pl. a 15-19 éves falusi népességből minden negyedik szeretne még gyakrabban mozibajárni, de vagy nincs elegendő előadás, vagy nincs megfelelő műsor számukra. A művelődési otthonok több vagy jobb műsorát minden 8-ik, magát az intézményt minden 6-ik fiatal hiányolja. A kisebb településeken a művelődési otthon esetleg a zenés, táncos szórakozásnak is lehetőséget biztosít.

A művelődésre fordított teljes időtartam nagyságában a döntő különbséget a lakóhely okozta; a résztvevők arányszámaira kisebb mértékben, az ágazatonkénti összetételre már csak elenyészően hat.

A művelődési eszközöket igénybevevő népesség aránya lakóhely szerint

Lakóhely	Mozi	Színház	Olvasók	Televízió nézők	Rádió	Zene	Tömegkulturális rendezvényen résztvevők ^{a/}
	látogatók				hallgatók		
	a népesség %-ában						
Budapest	82	51	97	74	94	17	28
Megyei jogú városok	77	48	93	75	89	15	31
Járási jogú városok	69	36	92	71	92	12	30
Községek	64	29	86	60	85	7	35
Mindössze	69	36	89	65	88	10	32

a/ A művelődési otthonokat csak televíziónézés céljából látogatók nélkül.

A művelődés egyetlen lehetőségével sem élők száma Budapesten elenyésző, de a népesség mintegy 10-15 %-ára tehető azoknak az aránya, akik igényeiket csak a rádióval vagy legfeljebb esetenkénti újságolvasással elégítik ki. A megyei jogú városokban nagyjából hasonló a helyzet, a többi városban a csak rádióval vagy újságolvasással művelődők a népességnek mintegy ötödét képviselik. A községekben a 10 éves és idősebb lakosok 5 %-a teljesen passzív, és kb. 20 %-uk csak rádióhallgatással vagy újság-, folyóiratolvasással művelődik.

Az olvasók aránya - az újság, folyóirattal együtt - kisebb különbséget mutat a lakóhely típusai szerint, mint a szépirodalom-olvasásnál. Budapesten a 10 éves és idősebb népesség háromnegyede, a városokban mintegy 60 %-a, a községekben nem egészen fele olvas szépirodalmi vagy ifjusági művet.

A művelődésre fordított időtartam egy résztvevőre jutó átlaga művelődési áganként és lakóhely szerint

Lakóhely	Mozi	Szin- ház-, opera	Olvasás- ra	Televízió- nézésre	Rádió	Zene	Tömegkultu- rális ren- dezvény lá- togatásra b/
	látogatásra				hallgatásra		
fordított időtartam egy résztvevő személyre jutó átlaga (óra) ^{a/}							
Budapesten	1,0	0,3	10,5	9,1	19,7	0,8	0,3
Megyei jogú városokban	1,0	0,3	9,9	8,7	19,2	0,6	0,2
Járási jogú városokban	0,9	0,2	8,4	8,0	17,2	0,7	0,3
Községekben	1,0	0,2	6,6	5,5	16,1	0,9	0,2
14 éven felüliek mindössze	1,0	0,2	8,0	7,0	17,3	0,8	0,2

a/ A résztvevők számának különbözősége miatt a művelődési ágankénti időtartamok összege nem egyezik meg az előző fejezetben közölt egy főre jutó időtartammal, lásd 10. oldal. - b/ A művelődési otthonokban televíziónézésre fordított időtartam nélkül.

Az egyes művelődési eszközökre fordított időtartamok lakóhely szerinti különbségei a szóródás abszolút és relatív nagyságával kifejezve az alábbiak :

	Szóródás	
	órában	az átlag %-ában
Televíziónézésnél	1,6	23
Tömegkulturális rendezvényeknél	0,1	22
Olvasásnál	1,6	21
Szépirodalom olvasásnál	0,8	19
Színházlátogatásnál	0,0	17
Rádióhallgatásnál	1,5	9
Mozilátogatásnál	0,0	1

A szóródás legfőbb tényezője, hogy a községi népesség a kedveltebb művelődési eszközökre az átlagosnál kevesebb időt fordít. A színházlátogatásnál, a szépirodalom olvasásnál, a televíziónézésnél a fővárosi lakosok ráfordított ideje mintegy másfélszeres a községi népességéhez képest, de nagyjából ugyanez a nagyságrendi összefüggés áll fenn a művelődésre fordított teljes időtartamban is.

A művelődésre fordított időtartam megoszlása lakóhely szerint

%

Lakóhely	Filmek-re ösz-szesen	Ebből mozi-látoga-tásra	Szinda-rabra, operára ösz-sze-sen	Ebből színhá-zak lá-togatá-sára	Olvasás-ra ösz-szesen	Ebből szép-iroda-lomra	Televíziónézésre		Rádió-hallga-tásra	Egyéb művelő-désre	Össze-sen a/
							film és színházi közvetítés nél-kül	össze-sen			
fordított időtartam											
Budapest	6,5	2,2	3,1	0,4	27,7	10,7	11,2	17,9	50,8	0,7	100,0
Megyei jogú városok	6,2	2,2	2,9	0,4	27,1	9,1	12,7	19,0	50,5	0,5	100,0
Járási jogú városok	6,2	2,1	2,8	0,3	25,7	8,5	12,0	18,4	52,7	0,6	100,0
Községek	5,4	2,6	2,0	0,3	24,3	6,6	9,1	13,5	58,5	0,7	100,0
14 éven felüliek mindössze	5,9	2,4	2,5	0,3	25,7	8,3	10,4	16,0	54,8	0,7	100,0

45

a/ Lásd a 28. oldalon lévő táblázathoz fűzött megjegyzést.

A művelődésre fordított időtartam megoszlásából is megállapítható, hogy a színház, a televízió és a szépirodalom a községekben kevésbé elterjedt, a mozilátogatásra viszont a községi lakosok több időt fordítanak, mint a városokban élők.

A televízió hatása a mozi- és színházlátogatásra az iskolai végzettségénél tapasztaltakhoz hasonló tendenciákkal érvényesül^{a/} lakóhely szerint vizsgálva is, azaz azoknál a személyeknél, akik szabadidejük nagyobb részét töltik művelődéssel, ill. többet már nem tudnak ráfordítani, azoknál a televízió nézés időtartamának növekedésével csökken a mozi-, színházlátogatás időtartama. Számszerűen az összefüggések az alábbiak szerint alakulnak :

- Budapesten a televízió nézésnek átlagosan heti 4,5 órai növekedésével egygyel csökken a mozilátogatások évi száma,

- a megyei jogú városokban a televízió nézés heti 10 órai növekedése esetén csökken eggyel a mozilátogatások évi száma,

- Budapesten a televízió nézésnek átlagosan heti 4 órai növekedése szükséges ahhoz, hogy a színházlátogatások évi száma 0,1-del csökkenjen.

A kisebb városokban és a községekben a televízió hatására számszerű csökkenés még nem állapítható meg.

A művelődés szerkezetére gyakorolt hatás nagysága szempontjából a többi vizsgált demográfiai tényezőt megelőzve az iskolázottsági színvonal után a televízió nézés módja következik.

A televízió évente nagyjából ugyanannyi filmet közvetít, mint amennyi bemutatót tartanak a mozikban. Általánosságban megállapítható, hogy a lakosság jobban válogat a filmszínházak, mint a televízió műsorában. A színházi előadások megtekintésére a lakosság döntő többsége számára a televízió több lehetőséget biztosít - évente mintegy 40 közvetítéssel - mint adott településen maguk a színházak. Ezen intézményekkel szemben - magasabb helyáraik miatt is - a lakosság többsége előnyben részesíti a televíziót, ahol egy-egy színházi közvetítés időtartamára az előfizetési díjból mindössze 72 fillér jut.

a/ Lásd a 29. oldalon lévő megjegyzést.

A művelődési eszközöket igénybevevő népesség aránya a televízió nézés módja szerint

Televízió nézés módja	Mozi-	Szin-	Olva-	Televízió	Rádió	Zene	Tömegkultu- rális ren- dezvényen résztevők ^{a/}
	látogatók				sók	hallgatók	
	a népesség %-ában						
Otthon saját ké- szüléken	73	47	97	100	94	15	35
Otthon, nem saját készüléken	58	40	93	100	96	11	39
Másutt rendszere- sen	89	47	97	100	94	13	45
Másutt alkalom- szerűen	83	39	94	100	92	12	42
Nem néz	45	19	77	-	78	4	17
Összesen	69	36	89	65	88	10	32

A televíziótulajdonosok és családtagjaik közül a színházbajárók, olvasók és rádióhallgatók aránya megegyezik a készülékkel nem rendelkező, de a műsor iránt rendszeresen érdeklődő népesség aktivitásával, a mozi- és tömegkulturális rendezvények látogatására azonban kevesebben fordítanak időt. A lakóhely és ezzel összefüggésben a település művelődési intézményekkel való ellátottsága az országos tendenciákat némiképp befolyásolja. A színházzal kedvezőbben ellátott fővárosban és a megyei jogú városokban a televízióval nem rendelkezők mellett, hogy rendszeresen, legalább heti egy alkalommal nézik a műsort, többen járnak közülük színházba, mint azok, akik otthon nézik az adást.

A készülékkel nem rendelkezők televízióműsor iránti igényeiket zömmel a művelődési otthonokban elégitik ki.

a/ A művelődési otthonokat csak televízió nézés céljából látogatók nélkül,

A művelődésre fordított időtartam egy résztvevőre jutó átlaga művelődési áganként és a televízió nézés módja szerint

Televízió nézés módja	Mozi	Szinház	Olvasásra	Televízió nézésre	Rádió	Zene	Tömegkultúrális rendezvény látogatásra b/
	látogatásra				hallgatásra		
	fordított időtartam egy résztvevő személyre jutó átlaga (óra) a/						
Otthon saját készüléken	0,9	0,3	9,8	12,6	14,2	0,8	0,3
Otthon, nem saját készüléken	0,8	0,3	9,0	12,0	15,3	1,3	0,2
Másutt rendszeresen	1,3	0,2	9,0	5,9	19,1	0,9	0,3
Másutt alkalmanként	0,9	0,2	7,3	1,3	18,5	0,8	0,2
Nem néz	0,8	0,2	6,2	-	17,5	0,7	0,2
14 éven felüliek mindössze	1,0	0,2	8,0	7,0	17,3	0,8	0,2

A televízió nézés módja - ami döntően meghatározza a ráfordított időtartamot is - főként a rádióhallgatástól vonja el az érdeklődést. A készüléktulajdonosok és a művelődés szempontjából hozzájuk hasonló aktivitású, másutt rendszeres tv nézők rádióhallgatása között a különbség heti átlagban 5 óra. Az otthon saját televíziót nézők - majdnem azonos arányban - legtöbbször napi 1 ill. 2 órát hallgatnak rádiót, kisebb részük a műsortól, nagyobb részük szabadidejétől függően. A televízióműsorban még kevésbé válogatnak, négyötödük általában valamennyi adásnapon, 15 %-uk hetenként 2-3 alkalommal nézi. A rádióhallgatás egy főre jutó időtartamának szóródása a televízió nézés módja szerint 1,8 óra, az átlaghoz viszonyítva 11 %, magasabb mint az életkor vagy lakóhely szerinti különbségek.

A színházi előadással való kedvezőbb ellátottság hatására a színházlátogatás egy főre jutó átlagos időtartama a televíziótulajdonosoknál és a készülékkel nem rendelkező nézőknél a városokban nagyjából megegyezik.

a/ A résztvevők számának különbözősége miatt a művelődési ágankénti időtartamok összege nem egyezik meg az előző fejezetben közölt egy főre jutó időtartammal, lásd 20. oldal. - b/ A művelődési otthonokban televízió nézésre fordított időtartam nélkül.

A művelődésre fordított időtartam megoszlása művelődési áganként és a televíziónézés módja szerint

Televíziónézés módja	Filmek-re összesen	Ebből mozi-látoga-tásra	Szinda-rabra, operára összesen	Ebből szin-házak látoga-tására	Olvasás-ra ösz-szesen	Ebből szép-iroda-lomra	Televíziónézésre		Rádió-hallga-tásra	Egyéb művelő-désre	Össze-sen a/
							film és színházi közveti-tés nél-kül	össze-sen			
fordított időtartam											
49 Otthon saját készü-léken	10,0	1,7	5,5	0,4	26,0	8,8	21,2	34,4	36,6	0,7	100,0
Otthon, nem saját készüléken	8,0	1,3	4,8	0,3	23,4	7,2	22,3	33,4	40,8	0,7	100,0
Másutt rendszeresen	6,7	3,4	2,1	0,4	25,6	9,4	12,4	17,2	52,3	0,9	100,0
Másutt alkalmyszerűen	3,4	2,7	1,2	0,3	26,0	7,8	3,4	4,8	65,2	0,8	100,0
Nem néz	1,9	1,9	0,3	0,2	25,1	6,7	-	-	72,3	0,4	100,0
14 éven felüliek mind-össze	5,9	2,4	2,5	0,3	25,7	8,3	10,4	16,0	54,8	0,7	100,0

a/ Lásd a 28. oldalon lévő táblázathoz fűzött megjegyzést.

A televízió és rádió egymást helyettesítő hatása a művelődésre fordított időtartam megoszlásában is megállapítható. A két művelődési eszközre változó összetételben, de valamennyi csoportban kb. 70 % jut. Az olvasás - a vizsgálat e szempontja szerint - a művelődés egészében nagyjából állandó súllyal szerepel.

A televízió nézés módja nemcsak a művelődési ágak közti arányokra hat, hanem a televízióműsorban való válogatásra is. A televízió 1965 évi műsoridejéből 17 % film-, 5 % színházi előadások közvetítésére jutott. Az igénybevétel ettől eltérő összetételű. A saját készülékkel nem rendelkező, alkalmoszerű nézők fordítják a legtöbb időt színházi közvetítésekre, tv nézésük időtartamának 15 %-át színházi, 15 %-át filmközvetítések és 70 %-át egyéb műsorok megtekintésével töltik. A másutt rendszeresen nézők kétszer annyi ideig néznek filmet (19 %) mint szindarabot (10 %), a sport- és egyéb adások iránt nagyjából ugyanugy érdeklődnek mint az esetenként résztvevők. A készüléktulajdonosok és családtagjaik műsornézéséből egynegyed rész filmre, 15 % színházi közvetítésekre, 60 % egyéb műsorokra jutott.

A művelődésre fordított időtartamból mozira, színházra, hangversenyre, és a művelődési otthonok rendezvényeinek látogatására együttesen - tehát a házon kívüli lehetőségek igénybevételére - a népesség a televízió nézés módja szerint az alábbi arányokban fordít időt :

- ha saját készülékén otthon nézi, a teljes időtartam	2,7 %-át,
- ha másutt rendszeresen nézi,	" " 4,6 %-át,
- ha másutt alkalmoszerűen nézi,	" " 3,4 %-át,
- ha egyáltalán nem néz,	" " 2,4 %-át,

III. A közönség összetétele. A művelődési eszközök igénybevételének gyakorisága

A művelődési intézmények működéséről és igénybevételéről rendszeresen begyűjtött adatok és a lakossághoz viszonyított egy főre jutó átlagok a felszabadulás előtti időkhez viszonyítva nagyarányu növekedést mutatnak :

- a kiadott könyvek példányszáma az 1938. évi 9,2 millióról 1965-ben 44,8 millióra, közel ötszörösére, ezen belül a szépirodalmi és ifjúsági művek példányszáma két- és félszeresére nőtt,

- a mozilátogatások száma az 1935 évi 18,5 millióról legmagasabb értékére 1960-ban emelkedett: 140 millióra, jelenleg a felszabadulás előttinek 5-6-szorosa,

- a színházlátogatások száma az 1927/28 évi 3,4 milliőnak mintegy kétszeresét 1958-ban érte el, az utóbbi években 6 millió körül volt,

- a muzeumok, kiállítások látogatóinak száma az 1935 évi 800 ezerről 1965-re 6 millió fölé emelkedett,

- a rádióelőfizetők száma 1938-ban 419 ezer volt, jelenleg közel 2,5 millió.

A népesség számának növekedése a felszabadulás óta eltelt időszakban alig haladta meg a 10 %-ot, így a művelődési lehetőségek, ill. ezek igénybevételének sokszorozódása a résztvevők körének kiszélesedését, ill. a gyakoribb igénybevételt jelenti.

Az igénybevett művelődési lehetőségek egy lakosra számított arányszámainak alakulása a/

	Egy lakosra jutó arányszám	
	a felszabadulás előtt b/	1965 évben
Kiadott könyvek példányszáma	1,00	4,41
Ezen belül a szépirodalmi és ifjúsági művek példányszáma	0,75	1,72
Mozilátogatások száma	2,10	10,50
Színházlátogatások száma	0,40	0,59
Rádióelőfizetők száma	0,05	0,24
Muzeumlátogatások száma	0,09	0,61

A reprezentatív felvétel eredményei szerint egy résztvevő 10 éves (ill. 15 éves) és idősebb lakos az utóbbi időszakban egy év alatt átlagosan c/

- 26 filmet látott moziban,
- 57 filmet látott a televízióban,
- 4 szindarabot látott színházban,
- 19 szindarabot látott a televízióban,
- 4 hangversenyt hallgatott hivatásos művészek előadásában,
- 16 szépirodalmi művet olvasott,
- 217 napilap-példányt olvasott,
- 62 folyóirat-példányt olvasott,
- 19 alkalommal vett részt a művelődési otthonok rendezvényein,
- 3 muzeumi vagy egyéb művészeti kiállítást látott.

a/ A tényleges adatok mellett használatos egy lakosra jutó átlagszámokat itt és a KSH eddigi közléseiben a teljes lakossághoz viszonyítva állapítottuk meg, azonos arányban szerepeltetve mindazokat akik rendszeresen élnek a művelődési lehetőségekkel és azokat akik csak alkalmanként vagy egyáltalán nem vették ezeket igénybe. A megkülönböztetésre eddig nem volt lehetőség, mivel a rendszeres statisztikai adatok csak az intézmények forgalmáról tájékoztatnak, a korábbi reprezentatív vizsgálatok pedig a lakosságnak csak bizonyos rétegeire terjedtek ki (pl. a televízióelőfizetők körében végzett vizsgálat), vagy csak egy-egy művelődési ágra vonatkoztak. - b/ Az adatok az előző felsorolásban feltüntetett évekre vonatkoznak. - c/ Az átlagok megbízhatóságára vonatkozó megjegyzéseket a Módszertani magyarázatok c. fejezet tartalmazza (73. oldal).

A művelődés intenzitásában a lakosság iskolázottságából, életkori, lakóhelyi stb. sajátosságaiból adódó különbségek az egy résztvevő személyre jutó átlagos darabszámokban is mutatkoznak. A mutatószámok elemzésével azonban e fejezetben részletesen nem foglalkozunk, az igényekre, ill. az igények kielégítésének különbségére vonatkozó főbb megállapításokat az előző fejezetekben, a művelődésre fordított időtartam alakulása során vizsgáltuk meg, s a tendenciák mindkét esetben azonosak.

A következőkben a lakosság különböző csoportjaiban az egy résztvevőre jutó átlagos darabszámok, ill. időtartam és a művelődési lehetőségeket igénybevevők aránya alapján a mozi-, színházlátogató közönség, az olvasók, a művelődési otthon látogatók, stb. összetételét és izlésbeli különbségét elemezzük. Az előzőekben alkalmazott demográfiai jellemzők szerinti csoportosítást megelőzően a teljes lakosságot aszerint is vizsgáljuk, hogy az egyes művelődési intézmények mekkora réteget tarthatnak számon mint törzsközönséget, mint rendszeres látogatót, ill. igénybevevőt. (A rendszerességet nem az adatszolgáltatók véleménye, hanem a bevallott gyakoriság bizonyos nagyságrendje alapján határoztuk meg.)

A népesség megoszlása és az egy résztvevőre jutó átlagos igénybevétel a látogatás ill. igénybevétel gyakorisága szerint

A látogatás ill. igénybevétel gyakorisága ^{a/}	Mozi	Színház-, opera ^{b/}	Szépirodalom	Napló	Folyóirat	Televíziónézésnél	Rádió	Zene ^{b/}	Tömegkultúrális rendezvény ^{c/}	Muzeum, kiállítás
	látogatásnál	olvasásnál					hallgatásnál	látogatásnál		
A népesség megoszlása %-ban										
Rendszeresen	33	6	16	55	47	49	57	1	13	4
Alkalmyszerűen	36	29	40	25	23	16	31	4	24	20
Egyáltalán nem	31	65	44	20	30	35	12	95	63	76
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Egy résztvevőre jutó átlagos igénybevétel										
	évente, darab			hetenként, óra			évente, darab			
Rendszeresen	47	9	40	300	82	9,0	23	8	47	8
Alkalmyszerűen	7	3	6	37	20	1,3	4	3	5	2
Átlagosan	26	4	16	217	62	6,9	17	4	19	3

a/ A látogatás ill. igénybevétel gyakoriságának elbírálása a "Módszertani magyarázatok" c. fejezetben foglaltak szerint történt, ^{79.} oldal. - b/ A hivatásos előadóművészek színházi előadásainak ill. hangversenyeinek látogatása alapján. - c/ A művelődési otthonokat csak televíziónézés céljából látogatókkal együtt. (A látogatók kb. 5 %-a.)

A legszélesebb körű rendszeres igénybevétel a sokoldalú művelődést és általános tájékoztatást nyújtó eszközöknél tapasztalható. Ezek a művelődési formák az esetek többségében otthon vehetők igénybe, népszerűségükhöz feltehetően ez is hozzájárul. A házon kívüli lehetőségek közül csak a mozik törzsközönsége számottevő, a népességnek mintegy harmada. A színház-, hangverseny és más rendezvények látogatása a lakosságnak csak igen szűk körénél nevezhető rendszeres gyakoriságúnak. Ugyanezekben a területeken legnagyobb a teljesen passzív népesség arányszáma is. (A művelődési eszközöket igénybe nem vevők aránya ezekben az ágazatokban legfeljebb 1-4 %-kal magasabb abban az esetben, ha a viszonyításnál a 10-14 éves korukat figyelmen kívül hagyjuk.) Az intézmények száma és tevékenysége tekintetében természetesen a mozi a leginkább elterjedt, a többi művelődési ág lényegesen kevesebb rendezvénnyel látja el a lakosságot, a rendszeres látogatásra korlátozottabb lehetőséget biztosít.

A népesség egyharmadát kitevő rendszeres mozilátogatók az évente eladott kb. 110 millió mozijegyből mintegy 95 milliót vásároltak meg, 100 közül átlagosan 86 darabot. A népességnek további egyharmad része évente átlagosan 7 alkalommal megy moziba, és az eladott jegyeknek mindössze 14 %-át veszi meg. Filmnézési igényét jelentős részük a televíziónál elégíti ki. 100 fő 10 éves és idősebb lakos közül 20 egyáltalán nem jár moziba, de a televízióban néz filmet, 11 a filmek iránt semmilyen formában nem érdeklődik. A lakóhely településjellege a mozilátogatás rendszerességét számottevően nem befolyásolja, de az adott lehetőségekkel egyáltalán nem élők aránya a nagyobb településeken alacsonyabb.

A fővároson kívül jelenleg 11 városban működik állandó színház, amelyek rendszeres színházlátogatási lehetőséget biztosítanak és ennél még kevesebb azoknak a városoknak a száma, ahol nincs állandó színház, de évente legalább 40 színházi előadást tartanak.

A népesség megoszlása színházlátogatásuk rendszeressége szerint az egyes településtípusokban az alábbiak szerint alakul:

A színházlátogatás gyakorisága	Népesség megoszlása %-ban			
	Budapesten	Megyei jogú városokban	Járási jogú városokban	Községekben
Rendszeres	14	10	5	4
Alkalmoszerű	37	38	31	25
Nem volt színházban	49	52	64	71
Összesen	100	100	100	100

Az évente kb. 6 millió színház- és operatogatóból 38 % a népesség 6 %-át kitevő törzsközönségre jut, akik felerészben bérlettel, felerészben pénztári jeggyel látogatják az előadásokat. A lakosság további 29 %-a, azok, akik két-háromhavonként vagy ritkábban járnak színházba, nagy többségükben a televízió színházi közvetítéseit is - legalább alkalmyszerűen - megnézik. Az ellátottság tekintetében jelentős hiányt pótol a televízió. Ennek ellenére országos átlagban 100 közül 43, a községekben 51 fő 10 éves vagy idősebb lakos egyáltalán nem néz színházi előadást.

Az olvasás leginkább elterjedt módja a napi eseményekről való rendszeres tájékozódás. Kevés kivételtől eltekintve, a szépirodalom iránti érdeklődés együtt jár vagy a napilap-, vagy a folyóirat, vagy mindkettő többnyire rendszeres olvasásával.

A szépirodalom olvasásánál támasztott rendszerességi követelmény a könyvolvasás általunk alkalmazott időnormáját alapulvéve kb. napi fél-háromnegyed órai olvasást feltételez. Ezen az alapon egy rendszeres olvasó egy év alatt átlagosan 40 könyvet olvas, hatszor-hétszer annyit, mint az alkalmyszerűen olvasók.

Az olvasást mennyiségileg nagyobb mértékben igénylők általában rendszeresen vásárolnak könyvet, természetesen anyagi lehetőségeiktől is függően. Azok a családok, ahol egy családtagra 19 vagy ennél több olvasott könyv jut átlagosan, a könyvvásárlás évi darabszáma szerint a következőképpen oszlanak meg: a családok mintegy fele évi 10 könyvnél többet, egynegyede ennél kevesebbet vásárol. Ahol az egy főre jutó olvasott könyvmennyiség átlaga nem éri el a rendszeresség követelményét, a családoknak csak egyötöde vásárol évi 10 darabnál többet, és mintegy felerészük egyáltalán nem vesz könyvet.

A 10 éves és idősebb népességből átlagosan minden 4-ik hetenként egyszer vagy még ritkábban olvas napilapot. Körülbelül ugyanilyen arányu azoknak a száma, akik csak kéthetenként vagy ritkábban olvasnak egy-egy képeslapot, vagy szakmai lapot. A folyóiratot rendszeresen olvasóknál feltételezhető, hogy vagy több hetilapból, vagy emellett más sajtótermékekből is rendszeresen tájékozódnak, mert körükben az egy főre jutó átlagos mennyiség több, mint egy hetilap évi 52 példánya.

A televízió műsorát a 10 éves vagy idősebb lakosoknak majdnem fele rendszeresen nézi. Ezek közül minden második személy általában valamennyi adásnapon, minden harmadik személy heti 2-3 alkalommal nézi a műsort. Szembetűnő, hogy a rendszeres televíziónézők viszonylag nagy hányada - 58 %-a - a rendszeres rádióhall-

gatók között is megtalálható, míg az alkalmoszerűen tv-t nézők kétharmada hallgatja átlagosan napi egy óránál hosszabb ideig a rádió műsorait.

A hivatásos előadóművészek hangversenyein történő zenehallgatás a népesség csak igen szűk rétegének kulturális igénye, de a rendezvények tekintetében is kevesek számára hozzáférhető. 1965 évben például állami szervek rendezésében Budapesten kívül 48 városban és 126 községben tartottak komolyzenei hangversenyt és kb. ugyanennyi városban és több mint 200 községben szórakoztató zenei rendezvényt. A különböző hangversenyekre eladott jegyek száma országosan megközelíti a másfél milliót, amelynek nagyobbik felét a rendszeres látogatók, - átlagosan minden 100-ik lakos - vásárolták meg. A törzsközönség tekintetében a főváros - ahol az előadások több mint negyedrészt tartják - kedvezőbb helyzetben van, a 10 éves és idősebb lakosok 3-4 %-a jár legalább kéthavonként hangversenyre.

A művelődési otthonok tömegkulturális rendezvényeinek látogatása a sokoldalú művelődési, szórakozási lehetőség ellenére a népesség nem sokkal több mint egyharmad részénél rendszeres vagy alkalmoszerű program. Ebben szerepe van, hogy a művelődési otthonok berendezése, felszerelése sok helyen nem elég korszerű, kulturált, hogy a rendezvények színvonala elmarad a követelményektől, és nem utolsósorban a televízió elterjedésének, amely a kulturálódás lehetőségét hozza. A tömegkulturális mozgalom körébe tartozó ismeretterjesztő, művészeti és szórakoztató rendezvényeket 100 lakos közül 13 látogatja rendszeresen, legalább kéthetenként egy alkalommal és ezekre jut a látogatások több mint 80 %-a. Minden 4-ik lakos ennél ritkábban, országos átlagban évi 5 alkalommal látogatja a különféle műsorokat. A művelődési otthon és a közönség kapcsolata a községekben valamivel kedvezőbben alakul mint országosan, itt a népesség 16 %-a jár rendszeresen és 24 %-a alkalmoszerűen a rendezvényekre. A törzsközönség látogatásainak leggyakoribb célja a televíziónézés, míg a többiek legtöbbször egy-egy műsoros rendezvény, vagy műsornélküli táncmulatság kedvéért látogatják a művelődési otthont.

A muzeum-, kiállításlátogatásra - amely átlagosan minden 4-ik lakost érint - sokkalta inkább az alkalmoszerűség, mint a rendszeresség jellemző. Még Budapesten is, ahol 22 muzeum és évente 200-nál több kiállítás megtekintésére van lehetőség, a népességnek 13 %-a jár rendszeresen és 30 %-a évi 1-4 alkalommal kiállításra. Az évi több mint 6 millió muzeumlátogatásnak feltehetően nem csekély

része a hazánkba érkező külföldiekre jut, és mintegy kétötödére becsülhető a törzsközönység látogatásainak aránya.

- . -

A továbbiakban az egyes művelődési eszközöket igénybevevő közönység összetételét az előző fejezetben vizsgált demográfiai tényezők szerint elemezzük, az egyes tényezők művelődésre gyakorolt hatásfokának sorrendjében. A sorrend megállapítására vonatkozóan lásd a II. fejezetben a részvételi arány különbségének mutatóját. (23. oldal.) Ennek megfelelően elsőként a közönység iskolai végzettség szerinti megoszlásával foglalkozunk.

A közönség, ill. az olvasók és az egy résztvevőre jutó átlagos igénybevétel iskolai végzettség szerint

Legmagasabb iskolai végzettség ^{a/}	Mozi	Szin- ház-, opera ^{b/}	Szép- iro- dalom	Napi- lap	Folyó- irat	Televízió- nézésnél	Rádió	Zene ^{b/}	Tömegkultu- rális ren- dezvény ^{b/}	Muzeum, kiállítás
	látogatásnál		olvasásnál				hallgatásnál	látogatásnál		

A közönség, ill. az olvasók megoszlása %-ban^{c/}

Általános iskola VIII. évfolya- mánál kevesebb	48	32	42	54	50	50	63	14	44	22
Általános iskola VIII. évfolyama	41	43	39	33	35	37	29	37	44	44
Érettségi	8	16	12	8	9	9	5	27	8	19
Egyetem, főiskola	3	9	7	5	6	4	3	22	4	15
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Egy résztvevőre jutó átlagos igénybevétel

	évente, darab			hetenként, óra			évente, darab			
	Általános iskola VIII. évfolya- mánál kevesebb	22	3,2	13	198	54	6,1	17	3,0	18
Általános iskola VIII. évfolyama	32	4,2	18	236	67	7,7	17	3,9	22	2,9
Érettségi	29	5,4	22	266	82	8,5	16	4,7	17	3,7
Egyetem, főiskola	20	5,6	22	277	89	7,9	13	4,4	15	4,8
Átlagosan	26	4,0	116	217	62	6,9	17	4,0	19	3,0

a/ A 10 éves és idősebb népesség iskolai végzettség szerinti megoszlása 1963 január 1-én az alábbi

Általános iskola VIII. évfolyamánál kevesebb (az írni, olvasni nem tudókkal együtt)	64,9 %
Általános iskola VIII. évfolyama	26,7 %
Érettségi	5,4 %
Egyetem, főiskola	3,0 %

b/ Lásd az 54. oldalon lévő táblázat b/ és c/ megjegyzését. - c/ A megoszlásnál a résztvevőket az átlagos igénybevétel mennyiségével súlyozva. (Lásd Módszertani magyarázatok 91. oldal.)

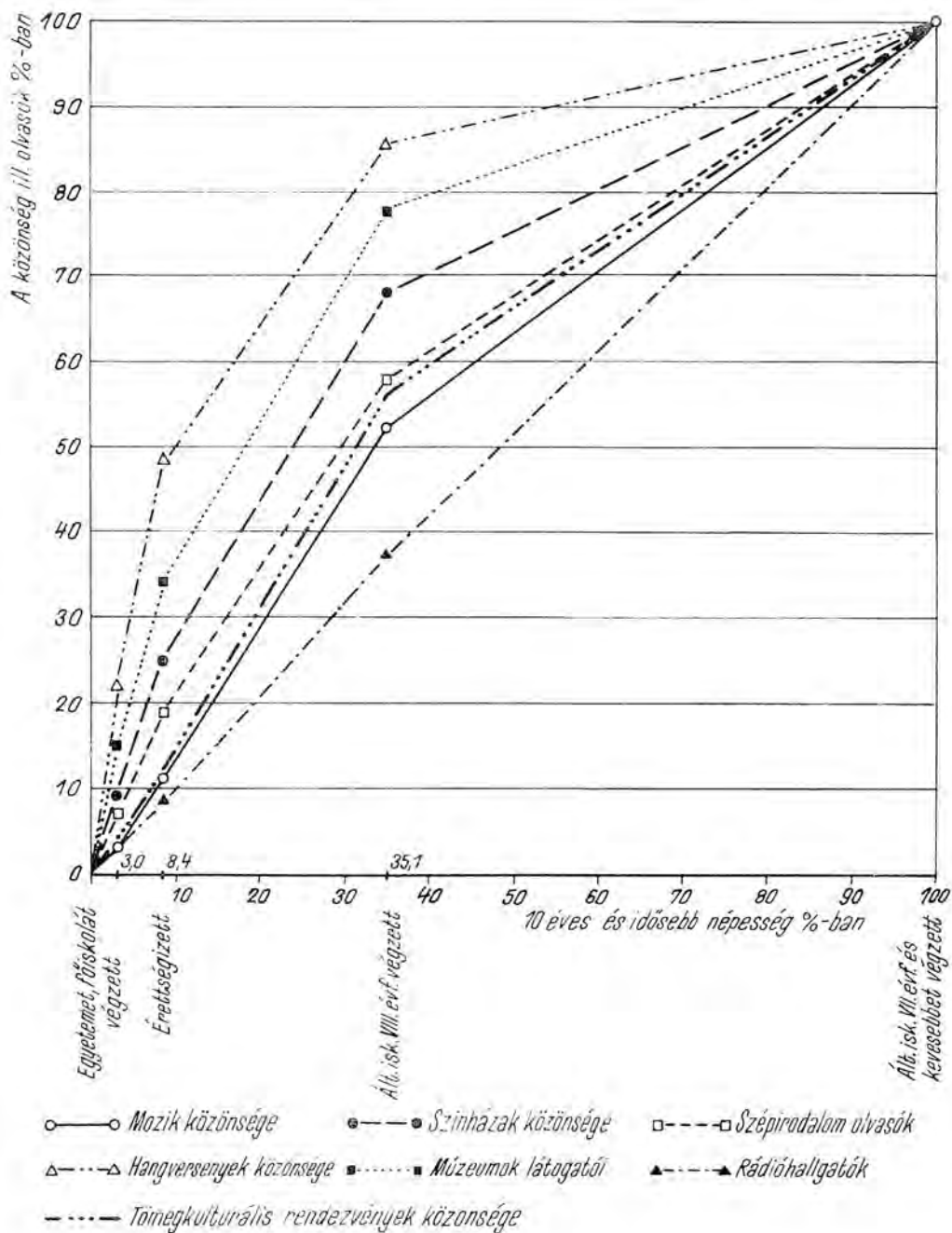
Az általános iskolát eredményesen befejező lakosság a művelődési lehetőségeket igénybevevő közönség ill. az olvasók körében a népességben elfoglalt arányát elérő ill. meghaladó mértékben részesedik. Az ennél alacsonyabb iskolázottságúak csak a rádióhallgatók körében szerepelnek megfelelő sullyal.

A szépirodalom olvasásnál, színház-, hangverseny-, muzeumlátogatásnál az érettségizettek és egyetemet végzettek a közönség körében népességi arányukhoz képest két- vagy többszörös sullyal szerepelnek. Ez azt jelenti, hogy minden 4-ik színházjegyet, minden második hangversenyjegyet, minden harmadik muzeumi belépőt érettségizettek, vagy annál iskolázottabbak vásároltak meg, és az említett rendezvényeken személynkénti részvételük egy év alatt másfél- kétszerese a legalacsonyabb iskolázottsági csoportba tartozókéknak. Az általános iskola nem teljes befejezésével rendelkező 10 éves és idősebb lakosok az eladott színházjegyek 1/3-át, hangversenyjegyek 14 %-át, a muzeumi belépők 1/5-ét és a mozijegyeknek is csak nem egészen felét vásárolják meg, holott a népességben közel 2/3 részben részesednek. Zömében ebbe az iskolai végzettségi csoportba tartoznak a 10-14 évesek, akik a körükben megfigyelt művelődési területek közül a mozilátogatásnál, szépirodalom olvasásnál és televíziónézésnél aktívabbak, mint az iskolai végzettség szerint velük azonos csoportba tartozó idősebbek.

A legmagasabb iskolai végzettséggel mért műveltségi színvonalra leginkább érzékeny kulturális lehetőségek jellemzését grafikonban is összefoglaltuk. Ez szemléltetően fejezi ki a művelődési ágak sorrendjét az iskolázottság függvényében. (A rádióhallgatók megoszlását - amely majdnem teljesen fedi a népesség összetételét - tájékoztatásul jelöltük meg.)

A grafikon két-két pontja közti távolság a népességcsoport nagyságát, a két pont közti egyenes meredeksége pedig aktivitásukat fejezi ki. Az adatok mindkét tengelyen halmazottan szerepelnek.

A népesség és a közönség ill. az olvasók megoszlása iskolai végzettség szerint

A közönség ill. az olvasók és az egy résztvevőre jutó átlagos igénybevétel foglalkozás szerint

Foglalkozás ^{a/}	Mozi	Szin- ház- opera ^{b/}	Szép- iroda- lom	Napi- lap	Folyó- irat	Televízió- nézésnél	Rádió	Zene ^{b/}	Tömegkultu- rális ren- dezvény ^{b/}	Muzeum-, kiállítás
	látogatásnál		olvasásnál				hallgatásnál		látogatásnál	
A közönség ill. az olvasók megoszlása %-ban ^{c/}										
Mezőgazdasági fizikai dolgozó	11	8	7	11	11	7	12	1	20	4
Nem mezőgazdasági fizikai dolgozó	35	36	29	37	32	35	29	21	37	31
Értelmiségi és vezető állású	3	9	6	5	6	5	2	20	5	13
Szakalkalmazott és irodai dolgozó	10	19	13	12	13	12	8	26	10	21
Nyugdíjas	4	5	10	8	7	7	11	5	3	7
Háztartásbeli	13	13	14	17	16	16	26	8	14	8
Tanuló	24	10	21	10	15	18	12	19	11	16
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Egy résztvevőre jutó átlagos igénybevétel										
	évente, darab					hetenként, óra			évente, darab	
Mezőgazdasági fizikai dolgozó	22	3,0	11	165	49	4,4	14	3,2	21	1,7
Nem mezőgazdasági fizikai dolgozó	28	3,8	16	241	61	7,3	16	3,3	20	2,5
Értelmiségi és vezető állású	23	5,5	21	280	91	8,2	13	4,2	17	4,4
Szakalkalmazott és irodai dolgozó	27	5,0	18	268	81	8,6	16	4,4	17	3,3
Nyugdíjas	19	3,8	23	219	56	7,5	22	4,1	16	3,3
Háztartásbeli	20	3,2	14	194	54	6,6	21	3,5	16	2,3
Tanuló	32	4,7	16	185	63	6,5	14	4,9	25	3,7
Átlagosan	26	4,0	16	217	62	6,9	17	4,0	19	3,0

a/ A 10 éves és idősebb népesség foglalkozás szerinti megoszlása 1963. január 1-én az alábbi :

Mezőgazdasági fizikai dolgozó	15,5 %	Nyugdíjas	9,1 %
Nem mezőgazdasági fizikai dolgozó	28,9 %	Háztartásbeli	21,8 %
Értelmiségi és vezető állású	2,9 %	Tanuló	14,1 %
Szakalkalmazott és irodai dolgozó	7,7 %		

b/ Lásd az 54. oldalon lévő táblázat b/ és c/ megjegyzését. - c/ A megoszlásnál a résztvevőket az átlagos igénybevétel mennyiségével súlyozva. (Lásd Módszertani magyarázatok 91. oldal.)

A részvételi arányok és az igénybevétel mennyisége alapján a közönség ill. az olvasók összetétele az egyéni foglalkozás szerint rendkívül változó, együttesen juttatja kifejezésre a műveltségi életkori és lakóhelyi jellegzetességeket. Nagyjából általános tendencia, hogy a szellemi foglalkozásuk és a tanulók a közönség körében nagyobb súllyal szerepelnek, mint a népességben, főként a mezőgazdasági fizikai foglalkozásuk és a háztartásbeliek rovására. Az ipari, építőipari fizikai foglalkozásuk a mozikban és színházakban gyakrabban vásárolnak jegyet, a tömegkulturális rendezvényeket többet veszik igénybe, mint a népességi arányuk szerinti részesedésük.

Az egy résztvevőre jutó mennyiségek tekintetében is fennáll az a korábban tett megállapítás, hogy a művelődés mértékét a lakóhely település-jellege jobban befolyásolja, mint az egyéni foglalkozás. A főbb foglalkozási kategóriák között kialakult sorrendet (1. / szellemi dolgozók, 2. / nem mezőgazdasági fizikai dolgozók, 3. / mezőgazdasági fizikai dolgozók) a lakóhely uralkodó hatása módosítja, pl.

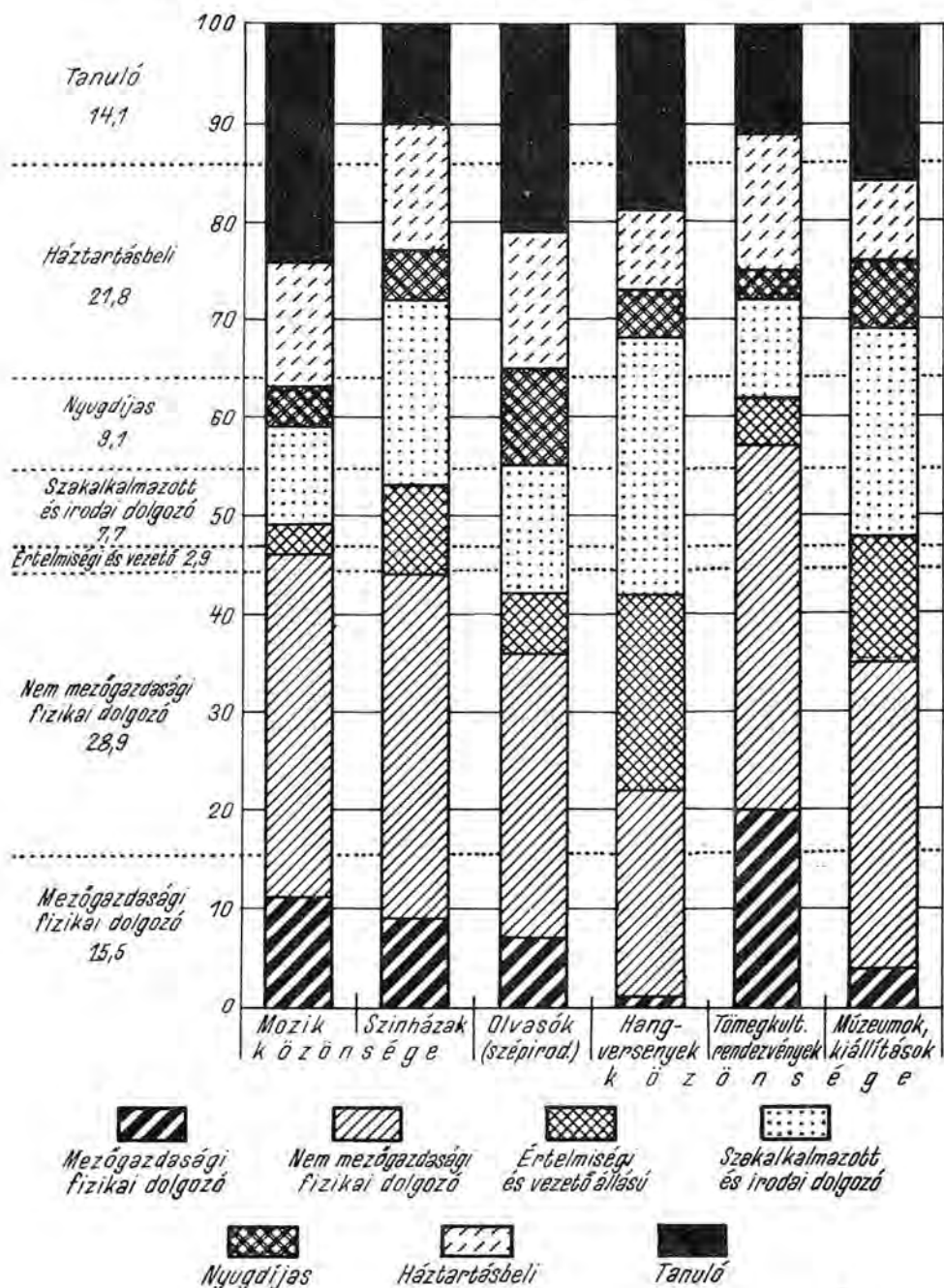
- az egy főre jutó színházban látott szindarabok száma a községekben élő nem mezőgazdasági fizikai dolgozóknál megegyezik a vidéki városokban lakó mezőgazdasági fizikai foglalkozásuk átlagával,

- a kisebb városokban élő szellemi dolgozók átlagosan kevesebbet járnak színházi előadásra, mint Budapesten a fizikai dolgozók,

- a községi értelmiségiek és a budapesti fizikai dolgozók egyaránt 18-18, a községekben lakó szakmunkások és a járási jogú városokban élő mezőgazdasági fizikai dolgozók 16-16 szépirodalmi művet olvasnak egy év alatt átlagosan,

A főbb művelődési lehetőségek közönségének megoszlását és összehasonlításul a népesség foglalkozás szerinti összetételét az alábbi grafikonon is bemutatjuk.

A népesség és a közönség ill. az olvasók megoszlása foglalkozás szerint

A közönség ill. az olvasók és az egy résztvevőre jutó átlagos igénybevétel kor és nemek szerint

Korcsoport, (év), nemek a/	Mozi	Színház, opera b/	Szépírodalom	Napló	Folyóirat	Televízió-nézésnél	Rádió	Zene b/	Tömegkultúrális rendezvény b/	Muzeum-, kiállítás
	látogatásnál	olvasásnál					hallgatásnál	látogatásnál		
A közönség ill. az olvasók megoszlása %-ban c/										
10 - 14	14	-	12	5	9	12	8	-	-	-
15 - 19	21	16	15	9	11	12	9	17	25	21
20 - 24	16	16	13	10	11	11	8	19	18	16
25 - 34	19	24	17	19	18	20	17	18	21	18
35 - 44	13	19	15	20	20	18	17	16	16	17
45 - 59	12	19	15	22	20	18	23	20	15	19
60 éves és idősebb	5	6	13	15	11	9	18	10	5	9
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Ebből : férfi	52	48	49	53	48	50	43	45	61	55
nő	48	52	51	47	52	50	57	55	39	45
Egy résztvevőre jutó átlagos igénybevétel										
évente, darab										
10 - 14	28	-	13	160	58	6,1	13	-	-	-
15 - 19	48	4,3	19	207	66	6,9	16	4,3	28	3,5
20 - 24	38	4,5	19	225	67	6,8	16	4,4	24	3,2
25 - 34	25	4,1	15	228	61	7,2	16	4,2	18	2,7
35 - 44	20	3,7	15	236	67	7,3	17	3,7	16	2,6
45 - 59	18	3,8	15	221	60	6,8	18	3,7	16	2,9
60 éves és idősebb	16	3,5	21	205	54	6,5	20	4,2	15	3,2
Átlagosan	26	4,0	16	217	62	6,9	17	4,0	19	3,0
Ezen belül : férfi	28	4,0	16	231	61	6,9	15	3,8	22	3,0
nő	24	4,0	16	203	62	6,9	19	4,2	17	2,9

a/ A 10 éves és idősebb népesség kor és nemek szerinti megoszlása 1963 január 1-én az alábbi :

10 - 14 éves	10,1 %	45 - 59 éves	21,4 %
15 - 19 "	8,9 %	60 éves és idősebb	17,7 %
20 - 24 "	8,5 %	Összesen	100,0 %
25 - 34 "	16,8 %	Ebből : férfiak	47,7 %
35 - 44 "	16,6 %	nők	52,3 %

b/ Lásd az 54. oldalon lévő táblázat b/ és c/ megjegyzését. - c/ A megoszlásnál a résztvevőket az átlagos igénybevétel mennyiségével súlyozva. (Lásd Módszertani magyarázatok, 91. oldal.)

A művelődési eszközöket igénybevevő közönség összetételére az életkori sajátosságok hatása jelentős. A lakosságnak 15-34 éves korcsoportokba tartozó része valamennyi területen a népességben elfoglalt arányát meghaladó mértékben van jelen, míg az idősebbek nem használják ki a rendelkezésre álló lehetőségeket.

A nemek szerinti különbségek - a színházlátogatás kivételével - főként a házon kívüli művelődésnél és a napilapok olvasásánál jelentősek, feltehetően több szabadidejükből következik a férfiak előnyösebb helyzete.

A rádióhallgatást - az igénybevevőket és a ráfordított időtartamot együttesen figyelembevéve - az életkori sajátosságok jóformán egyáltalán nem befolyásolják, megállapítható azonban, hogy a nők művelődésében a rádió nagyobb jelentőségű, mint a férfiaknál. Hasonlóképpen kevésbé döntő tényező a kor a napilapok iránti érdeklődés szempontjából.

A fiatalok nagyarányú részvételére jellemző, hogy a színházakban, hangversenyeken és a muzeumokban átlagosan minden második, a mozikban és művelődési otthonokban 3 közül átlagosan 2 látogató 35 évesnél fiatalabb. Az egy főre jutó átlagok tekintetében a különbség egyedül a mozinál jelentős, a 35 évesnél fiatalabbak kétszerannyi filmet látnak a mozikban, mint az idősebbek. Színházba, hangversenyre, muzeumokba a 35 éves és idősebb közönség majdnem ugyanolyan gyakran jár, mint a fiatalok.

A művelődési lehetőségek közül az időigény tekintetében a szépirodalom-olvasás első helyen áll. Az egy olvasóra jutó olvasott könyvek átlagos száma alapján a munkavégzés és családi kötelezettségek miatt leginkább elfoglalt 25-59 évesek kevesebbet olvasnak, mint akár a fiatalabbak, akár az idősebbek. (Leszámítva a 10-14 éveseket, akik a választék szempontjából is előnytelenebb helyzetben vannak, valamint érdeklődésük is még jobbra más felé irányul.) Említésre érdemes, hogy a 25-59 évesek között a férfiak és nők átlagaiban nem számottevő a különbség.

A közönség ill. az olvasók és az egy résztvevőre jutó átlagos igénybevétel a lakóhely településjellege szerint

Lakóhely ^{a/}	Mozi	Színház, opera ^{b/}	Szépirodalom	Napló	Folyóirat	Televízió- nézésnél	Rádió	Zene ^{b/}	Tömegkultúrális rendezvény ^{b/}	Muzeum-, kiállítás
	látogatásnál	olvasásnál			hallgatásnál		látogatásnál			

A közönség ill. az olvasók megoszlása %-ban^{c/}

Budapest	24	37	34	27	28	30	25	52	9	48
Megyei jogú városok	6	8	7	7	7	8	6	10	4	7
Járásai jogú városok	17	16	19	19	19	21	18	20	14	18
Községek	53	39	40	47	46	41	51	18	73	27
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Egy résztvevőre jutó átlagos igénybevétel

	évente, darab			hetenként, óra		évente, darab				
	Budapest	26	5,1	21	258	73	9,1	19	4,7	11
Megyei jogú városok	26	4,6	18	265	68	8,6	19	3,6	16	2,7
Járásai jogú városok	25	3,6	17	220	62	7,8	17	4,0	17	2,7
Községek	26	3,4	13	193	56	5,4	16	3,0	22	2,2
Átlagosan	26	4,0	16	217	62	6,9	17	4,0	19	3,0

a/ A 10 éves és idősebb népesség lakóhely szerinti megoszlása 1963 január 1-én az alábbi :

Budapest	20,0 %
Megyei jogú városok	5,4 %
Járásai jogú városok	17,5 %
Községek	57,1 %

b/ Lásd az 54. oldalon lévő táblázat b/ és c/ megjegyzését. - c/ A megoszlásnál a résztvevőket az átlagos igénybevétel mennyiségével súlyozva. (Lásd Módszertani magyarázatok, 91. oldal.)

A közönség ill. az olvasók megoszlásából és az egy résztvevőre jutó átlagos igénybevétel nagyságából is egyértelműen kitűnik a lakóhely településjellegének hatása a művelődés mértékére. A tömegkulturális rendezvények látogatását kivéve valamennyi ágazatban a magasabb típusú települések aránya nagyobb, mint az ott élő népességé. Az országos átlagokhoz leginkább közeledő értékek a járási jogú városokban tapasztalhatók.

A közönség ill. az olvasók megoszlását a népesség lakóhelye szerint - ami számításokon alapul - egybevetve a művelődési intézmények forgalmi adataival (ez utóbbi a rendezvények helye szerint csoportosított adat) megállapítható, hogy a lakosság egyes kulturális szükségleteit nem, vagy nemcsak lakóhelyén, hanem az ahhoz közeledő városban, a megyeszékhelyen vagy a fővárosban elégti ki.

A forgalmi statisztikai adatok településjelleg szerinti megoszlása
1965 évben

	Buda- pest	Megyei	Járási	Közsé- gek	Össze- sen
		jogu városok			
Mozilátogatások	29	7	19	45	100
Színház-, operalátogatások	52	13	18	17	100
Közművelődési könyvtárak kölcsönzött kötetei	23	6	21	50	100
Terjesztett időszaki sajtótermékek példányszáma	33	8	20	39	100
Hangversenylátogatások	42	12	26	20	100
Tanácsi művelődési otthonokban az ismeretterjesztő és műsoros rendezvenylátogatások	5	14		81	100
Muzeum-, kiállításlátogatások	39	12	30	19	100

Feltételezéseink szerint a más, többnyire nagyobb településen való művelődés a lakosságnak különösen azon rétegeire vonatkozik, akik munkavégzés vagy tanulás céljából nem tartozkodnak mindig a lakóhelyükön, esetleg naponként járnak be, vagy a városok közvetlen környékén laknak; ez utóbbiak közül főként a fiatalok.

Különösképpen jellemző ez a mozi-, színház-, muzeum- és kiállításlátogatásra. A közművelődési könyvtári kölcsönzések alakulásából arra lehet következtetni, hogy a könyvtári könyvek olvasása a községekben inkább elterjedt, mint a városokban, ahol viszont jelentősebb a könyvvásárlás és ebből következően a saját tulajdonú könyvek olvasása. A terjesztett időszaki sajtótermékek példányszáma a tényleges olvasást valójában nem tükrözi, de a két adatsor egybevetéséből arra kell következtetnünk, hogy a községekben egy-egy újságpéldányt többen olvasnak, mint a nagyobb településeken.

IV. Módszertani magyarázatok

A/ AZ ADATFELVÉTEL ISMERTETÉSE

1. A minta kiválasztása

A reprezentatív minta rétegezett eljárással, az egyes rétegeken belüli egyszerű véletlen kiválasztással került összeállításra. Alapját az 1963. évi mikroczensus lakás-cim-anyaga képezte, amelyből a települések jellegétől és népességszámától függően különböző rendszer szerint jelöltük ki a megfigyelésre kerülő lakásokat.

Az összeírás a magánlakások 2 %-át, mintegy 6 000 lakást érintett. Az összeírt személyek száma - 16 900 fő 10 éves és idősebb személy - az azonos koru népesség 2 %-át képviseli.

Tekintve, hogy nemcsak a kiválasztott mintaelemszám, hanem a kiválasztott települések száma is a minta költségeit jelentősen befolyásoló tényező, a felvételt kevés településre koncentráltan végeztük, mintegy 250 városban és községben. A helységek kiválasztását közigazgatási jellegűk és népességszámuk nagyságának figyelembevételével hajtottuk végre.

2. Az összeírás módszerei

A felvételt 1964 októberében megfelelő összeíró-gyakorlattal rendelkező számlálóbiztosok végezték el, akik előzőleg az adatgyűjtés célját, módszerét, tartalmát ismertető oktatásban részesültek.

Az összeírást személyes bevallás alapján családonként ill. 2 vagy több együtt élő család esetén háztartásonként végezték el. Külön kérdőívet töltöttek ki a családok főbb adatairól, valamint a családhoz tartozó 10 éves és idősebb személyek demográfiai jellemzőiről. A huzamosan távollévő személyek kivételével valamennyi 10 éves és idősebb családtag művelődési szokásairól és igényeiről személyes bevallásuk alapján egyéni kérdőívet töltöttek ki.

Az összeírás az 1964 októberi állapotra, illetve az azt megelőző év eredményei-re vonatkozott.

3. A reprezentatív minta összetétele

A felvétel kulturális eredményeinek feldolgozását megelőzően elkészítettük a megfigyelt személyek adatainak főbb demográfiai jellemzők szerinti összesítését a minta összetételének ellenőrzése céljából.

Tekintettel arra, hogy a kiválasztás alapját a lakások képezték, személyekre vonatkozóan a reprezentatív minta nem tükrözte pontosan a népesség összetételét. Az eltérés nagyságrendjei nem tettek szükségessé pótlólagos felvételt, a korrekciót a meglévő személyek mintegy 3 %-ának kizárásával, és mintegy 2,5 %-ának megkettőzésével végeztük el.

A 10 éves és idősebb népesség és a reprezentatív minta kor, nem, foglalkozás, lakóhely és iskolai végzettség szerinti megoszlását, valamint a minta főbb számszerű adatait az alábbi táblázatok tartalmazzák.

A REPRESENTATÍV MINTA FŐBB ADATAI
Kor és nemek szerinti megoszlás

Korcsoportok, nemek	A 10 éves és idősebb népesség megoszlása %-ban 1963. január 1-én	A reprezentatív minta meg- oszlása	
		számban	%-ban
10-14 éves	10,1	1 758	10,4
15-19 "	8,9	1 459	8,6
20-24 "	8,5	1 367	8,1
25-34 "	16,8	2 766	16,4
35-44 "	16,6	2 835	16,8
45-59 "	21,4	3 700	21,9
60 éves és idősebb ^{a/}	17,7	3 023	17,8
Mindössze	100,0	16 908	100,0
Ebből : Férfiak	47,7	8 083	47,8
Nők	52,3	8 825	52,2

a/ Ismeretlen koruakkal együtt.

Lakóhely szerinti megoszlás

Lakóhely	A 10 éves és idősebb népesség megoszlása %-ban 1963. január 1-én	A reprezentatív minta megoszlása	
		számban	%-ban
Budapest	20,0	3 353	19,8
Megyei jogu városok	5,4	870	5,2
Járási jogu városok	17,5	2 958	17,5
Községek	57,1	9 727	57,5
Mindössze	100,0	16 908	100,0

Iskolai végzettség szerinti megoszlás

Legmagasabb iskolai végzettség	A 10 éves és idősebb népesség megoszlása %-ban 1963. január 1-én	A reprezentatív minta megoszlása	
		számban	%-ban
Írni, olvasni nem tud ill. csak olvas	1,6	307	1,8
Általános iskola IV. évfolyamánál kevesebb	6,7	10 584	62,6
Általános iskola IV-VII. évfolyama	56,6		
Általános iskola VIII. évfolyama	26,7	4 548	26,9
Érettségi	5,4	958	5,7
Egyetem, főiskola	3,0	511	3,0
Mindössze	100,0	16 908	100,0

Foglalkozás szerinti megoszlás

Foglalkozás	A 10 éves és idősebb népesség megoszlása %-ban 1963. január 1-én	A reprezentatív minta megoszlása	
		számban	%-ban
Mezőgazdasági fizikai dolgozó	15,5	2 604	15,4
Nem mezőgazdasági fizikai dolgozó ^{a/}	28,9	4 885	28,8
Ebből :			
szakmunkás	7,7	1 363	8,1
Értelmiségi és vezető állású	2,9	504	3,0
Szakalkalmazott és irodai dolgozó	7,7	1 336	7,9
Nyugdíjas	9,1	1 534	9,1
Háztartásbeli	21,8	3 596	21,3
Tanuló	14,1	2 449	14,5
Ebből :			
általános iskolai tanuló	9,5	1 628	9,6
középiskolai tanuló	2,4	426	2,5
egyetemi, főiskolai hallgató	0,6	95	0,6
Mindössze	100,0	16 908	100,0

4. A reprezentáció pontossága és megbízhatósága

A megbízhatóság 90 %-os valószínűségi szintje mellett a megfigyelés adatainak véletlen hibája 260-as nagyságú adatoknál 10 %. Az ezeknél kisebb mintabeli adatok relatív hibája nagyobb, a 260-nál nagyobbaknál a relatív hiba kisebb mint 10 %. (Az eddigi reprezentatív mintavételek gyakorlata alapján ennél a vizsgálatnál is feltételezzük, hogy a minta szóródása - a megbízhatóság határain belül - megegyezik az alapsokaság szóródásával.)

Az adatgyűjtés eredményeiből számított viszonyszámok - a reprezentációs módszer standard hibájából következőleg - bizonyos mértékig eltérhetnek az országos ará-

a/ Ismeretlen foglalkozásuakkal együtt.

nyoktól. A népesség adatainak a minta szerinti megoszlásához (beleértve a 100 lakos közül művelődési eszközöket igénybevevők arányszámait is) tájékoztatásul közöljük az alábbi táblázatot, amely a lehetséges eltérések becslésére néhány viszonyszám hibáját és megbízhatósági határait tartalmazza 90 % valószínűségi szint mellett.

Megoszlási viszonyszámok hibái (a) és megbízhatósági határai (b)

A viszonyszám nevezője		A viszonyszám			
		16 900	10 000	1 000	500
1 %	a	0,13	0,16	0,52	0,73
	b	0,87 - 1,13	0,84 - 1,16	0,48 - 1,52	0,27 - 1,73
5 %	a	0,28	0,36	1,13	1,60
	b	4,72 - 5,28	4,64 - 5,36	3,87 - 6,13	3,40 - 6,60
10 %	a	0,38	0,49	1,56	2,20
	b	9,62 -10,38	9,51-10,49	8,44-11,56	7,80-12,20
20 %	a	0,49	0,66	2,07	2,92
	b	19,51-20,49	19,34-20,66	17,93-22,07	17,08-22,92
50 %	a	0,66	0,82	2,63	3,70
	b	49,34-50,66	49,18-50,82	47,37-52,63	46,30-53,70

A reprezentatív minta egy főre jutó átlagos eredményeinek ellenőrzésére az átlagszámok törvényét (Csebisev egyenlőtlenséget) használtuk fel, amely szerint :

$$P \left[(\bar{x} - \bar{X}) > t \sigma_{\bar{x}} \right] \leq \frac{1}{2t}$$

ahol :

$\bar{x}$ = a mintából számított egy főre jutó átlag

$\bar{X}$ = az országos átlag

$\sigma_{\bar{x}}$ = mintaátlag szóródása (standard hiba)

t = tetszőleges többszörös

Fenti képletet felhasználva az egy főre jutó átlagok értékelésénél a pontosság az alábbi valószínűségekkel jellemezhető (a reprezentatív minta előbbiekben ismertett 90 %-os valószínűségi szintje mellett) :

Mozilátogatások

$$P\left[|\bar{x} - \bar{X}| > t \cdot 0,18\right] \leq \frac{1}{t^2} ; P\left[|\bar{x} - \bar{X}| > 5 \cdot 0,18\right] \leq \frac{1}{25}$$

$t = 5$ esetén az egy főre jutó mintaátlag és az országos átlag különbségének nagyságrendje egy mozilátogatási alkalom. Ezen esetek előfordulásának valószínűsége 4 %.

Színházlátogatások

$$P\left[|\bar{x} - \bar{X}| > t \cdot 0,02\right] \leq \frac{1}{t^2} ; P\left[|\bar{x} - \bar{X}| > 10 \cdot 0,02\right] \leq \frac{1}{100}$$

$t = 10$ esetén az egy főre jutó mintaátlag és az országos átlag különbségének nagysága 0,2. Ezen esetek előfordulásának valószínűsége 1 %.

Hangversenylátogatások

$$P\left[|\bar{x} - \bar{X}| > t \cdot 0,008\right] \leq \frac{1}{t^2} ; P\left[|\bar{x} - \bar{X}| > 10 \cdot 0,008\right] \leq \frac{1}{100}$$

$t = 10$ esetén az egy főre jutó mintaátlag és az országos átlag különbségének nagysága megközelíti a 0,1-et. Ezen esetek előfordulásának valószínűsége 1 %.

Muzeumlátogatások

$$P\left[|\bar{x} - \bar{X}| > t \cdot 0,016\right] \leq \frac{1}{t^2} ; P\left[|\bar{x} - \bar{X}| > 10 \cdot 0,016\right] \leq \frac{1}{100}$$

$t = 10$ esetén az egy főre jutó mintaátlag és az országos átlag különbségének nagysága megközelíti a 0,2-et. Ezen esetek előfordulásának valószínűsége 1 %.

5. A reprezentáció adatainak a bevallás szépitéséből eredő hibája

A reprezentáció adatainak alakulását az adatfelvétel módszere is befolyásolja. A kikérdezés során a számlálóbiztosok bizonylati alátámasztás nélkül, a személyes bevallás alapján töltötték ki a kérdőíveket. Számításaink szerint a megkérdezettek akarva - akaratlanul művelődésük gyakoriságát némileg megszépitve válaszoltak a feltett kérdésekre. Ebből adódóan a művelődésre fordított időtartam adatai - melyek részben számításokon alapulnak (módszerét lásd a 81. oldalon) - szintén valamivel magasabbak a tényleges időráfordításnál.

A nap 24 órája c. kiadvány - amely érinti a művelődésre fordított időtartamot - alapja egy napi időfénykép volt, amelynél az adatszolgáltatók nem a művelődést kívánták a valóságosnál kedvezőbbnek feltüntetni, hanem éppen ellenkezőleg a szabadidő hiányát domborították ki. A most ismertetett felvétel eltér a fent említett jelentésben szereplő adatoktól a különböző tartalmi és módszerbeli követelmények miatt.

A művelődés gyakoriságára vonatkozó bevallás ellenőrzésére irányuló számításokat csak a mozi-, színház-, hangverseny-, és múzeum-, kiállítás látogatásokra állt módunkban elvégezni, a többi művelődési ágban az országos statisztika adatai tartalmukban nem teljesen azonosak a reprezentatív megfigyelés eredményeivel. (Pl. az olvasást nemcsak a könyvtári kölcsönzés alapján vizsgáltuk, hanem teljességében, azaz beleértve a saját tulajdonú és a magánszemélyektől kölcsönzött könyvek olvasását is. Ez utóbbi két csoport aránya az adatfelvétel időpontjában olvasott könyvek száma alapján 51,5 % ill. 19,3 %.)

A bevallásból eredő hibák nagyságrendjét az alábbi számítások alapján vizsgáltuk:

$$L' = \bar{x} \cdot (N \cdot \bar{r})$$

ahol:

L' = látogatások számított száma

$\bar{x}$ = reprezentatív minta egy résztvevőjére számított átlagos látogatás

N = 10 éves ill. 15 éves és idősebb népesség száma

$\bar{r}$ = látogatásokon a népesség részvételi arányának átlaga a reprezentatív mintában.

A látogatások számított és tényleges számának egymáshoz viszonyított aránya ($L' : L$) fejezi ki a bevallás széпитését.

A számítások és eredményeik az alábbiak:

Mozilátogatások:

$$L' = 26 \cdot 8\,454\,200 \cdot 0,69 = 26 \cdot 5\,833\,400 = 151,7 \text{ millió}$$

Tényleges látogatások száma (L) = 111,0 millió

$$\frac{L'}{L} = \frac{151,7}{111,0} = 1,37$$

A mozilátogatások gyakoriságára vonatkozó bevallások mintegy harmadával kedvezőbbek a valóságos helyzetnél.

Színházlátogatások :

$$L' = 4,0 \cdot 7\,597\,250 \cdot 0,36 = 4,0 \cdot 2\,735\,010 = 10,9 \text{ millió}$$

Tényleges látogatások száma : 6,1 millió

$$\frac{L'}{L} = \frac{10,9}{6,1} = 1,79$$

A színházlátogatások gyakoriságára vonatkozó bevallások mintegy háromnegyedével kedvezőbbek a valóságosnál.

Hangversenylátogatások :

$$L' = 4,0 \cdot 7\,597\,250 \cdot 0,05 = 4,0 \cdot 379\,862 = 1\,519\,000$$

Tényleges látogatások száma : 1 395 200

$$\frac{L'}{L} = \frac{1\,519\,000}{1\,395\,200} = 1,09$$

A hangversenylátogatások gyakoriságára vonatkozó bevallások viszonylag kisebb mértékben - 9 %-kal kedvezőbbek a valóságosnál.

Muzeum-, kiállításlátogatások :

$$L' = 3,0 \cdot 7\,597\,250 \cdot 0,24 = 3,0 \cdot 1\,823\,340 = 5\,470\,000$$

Tényleges látogatások száma : 5 914 000

$$\frac{L'}{L} = \frac{5\,470\,000}{5\,914\,000} = 0,92$$

A muzeum-, kiállítás látogatásra vonatkozó bevallások a valóságosnál kedvezőtlenebbnek látszanak. Itt azonban figyelembe kell venni, hogy a tényleges látogatószámok tartalmazzák a külföldi állampolgárok - egyes muzeumoknál jelentős számu - belépését is. Fenti számítás abszolút értékű különbözete, kb. 450 000 látogató minimális értéként reálisnak tekinthető. (Átlagosan minden harmadik hazánkba látogató külföldi egyszeri muzeumlátogatását jelenti.)

B/ FOGALMAK

1. Művelődési lehetőségek igénybevétele a 15 éves és idősebb személyeknél

A művelődési lehetőségek igénybe vételét a 15 éves és idősebb személyeknél az alábbi területeken vizsgáltuk :

- a. / Filmnézés moziban és televízióban
- b. / Színház-, operaelőadások megtekintése a hivatásos szintársulatok előadásain, a televízióban és öntevékeny művészeti csoportok (műkedvelők) előadásain.
- c. / Olvasás: szépirodalmi, ifjúsági, ismeretterjesztő és szakmai könyvek, újságok (napilapok), hetilapok és folyóiratok.
- d. / Televíziónézés, függetlenül attól, hogy saját készülékkel rendelkeznek-e vagy sem.
- e. / Rádióhallgatás
- f. / Zenehallgatás :
  - operaelőadások (hivatásos szintársulatok előadásain). E zenei műsorok látogatása a színházlátogatások számában is szerepel. A kétszámú vétel elkerülése céljából a zenehallgatásra vonatkozó vizsgálatoknál (pl. az időtartamnál) ezt a lehetőséget nem vettük figyelembe.
  - hivatásos előadóművészek komolyzenei és könnyűzenei hangversenyein
  - öntevékeny művészeti csoportok (műkedvelők), zeneiskolák hangversenyein
  - hanglemezeiről
  - magnetofonról. E két utóbbi lehetőségnél a saját készülékkel való ellátottságtól függetlenül tettük a megfigyelést.
- g. / Múzeum-, kiállítás látogatás. A múzeumokban, valamint egyéb helyeken a múzeumok, a Műcsarnok Kiállításokat Szervező Intézmény, valamint a Képcsarnok által rendezett kiállítások látogatását vettük figyelembe. Iskolai, üzemi, tömegszervezeti vagy más kiállításnak nevezett bemutatók látogatását (pl. mezőgazdasági kiállítás) nem számítottuk ide.
- h. / Tömegkulturális rendezvények látogatása. A lakóhelyen vagy munkahelyen lévő művelődési otthonok látogatása, vagy a művelődési otthonok hiányában egyéb helyen tartott tömegkulturális rendezvények látogatása. Program szerint beleértendő az ismeretterjesztő előadások, műsoros rendezvények, műsor nélküli táncmulatságok, szakkörök és művészeti csoportok foglalkozásai, televíziónézés, klubfoglalkozások, viták, tanulmányi kirándulások stb.

2. Művelődési lehetőségek igénybevétele a 10-14 éves koruknál

A színház-, operaműsor megtekintése, a zenehallgatás, a muzeum-, kiállítás látogatás és a tömegkulturális rendezvényeken való részvétel ebben a korcsoportban kevésbé elterjedt. Ezért e művelődési ágazatok megfigyelésétől a 10-14 éveseknél eltekintettünk, a vizsgálat csak az alábbi területekre terjedt ki :

Filmnézés
Olvasás
Televíziónézés
Rádióhallgatás

3. Televíziónézés módja

- Otthon saját készüléken : a televízió előfizetők és családtagjaik, függetlenül a tv nézés gyakoriságától.
- Otthon nem saját készüléken : készülék-tulajdonossal közös lakásban lévő készüléken nézik, függetlenül a gyakoriságtól.
- Másutt rendszeresen : rokonoknál, barátoknál, művelődési otthonban, vagy egyéb helyen legalább heti egy alkalommal nézik.
- Másutt alkalmasszerűen : rokonoknál, barátoknál, művelődési otthonban, vagy egyéb helyen hetenként egyszerinél ritkábban nézik.

4. A látogatás ill. igénybevétel gyakorisága (rendszeressége)

A látogatás ill. igénybevétel rendszerességét nem az adatszolgáltatók minősítették, hanem a bevallások alapján az alábbiak szerint bíráltuk el :

	Rendszeres látogatás ill. igénybevétel	Alkalmasszerű
Mozilátogatásnál	legalább kéthetenként egyszer	kéthetenként egyszerinél ritkábban
Színházlátogatásnál	legalább havonta egyszer	havonta egyszerinél ritkábban
Szépirodalom olvasásnál	legalább évi 19 db (háromhetenként egy könyv)	évi 19-nél kevesebb
Napilap olvasásnál	naponta	hetenként egyszer, vagy ritkábban
Folyóirat olvasásnál	rendszeresen	alkalmasszerűen

	Rendszeres látogatás ill. igénybevétel	Alkalmoszerű
Televízió nézésnél	legalább hetenként egy alkalommal	hetenként egyszerinél ritkábban
Rádióhallgatásnál	napi 1 óránál több	napi 1 óra vagy kevesebb
Zenehallgatásnál (hangverseny-látogatás)	évi 5 vagy több alkalommal	5-nél kevesebb alkalommal
Tömegkulturális rendezvény látogatásnál	kéthetenként vagy gyakrabban	havonta vagy ritkábban
Muzeum-, kiállítás látogatásnál	évi 5 vagy több alkalommal	ritkábban

C/ SZÁMITÁSI MÓDSZEREK

1. A művelődési eszközöket igénybevevő népesség aránya

A lehetőségeket igénybevevőket minden művelődési eszköznél a 10 éves és idősebb népességhez viszonyítottuk. A 10-14 éveseket a színházlátogatásnál, zenehallgatásnál, tömegkulturális rendezvény- és muzeumlátogatásnál nemlegesnek tekintettük, mivel ezeken a területeken részvételük kevésbé elterjedt.

2. Az egyes művelődési eszközökre fordított időtartam

A művelődésre fordított időtartamot a művelődési eszközönkénti adatok összegezésével állapítottuk meg, általában éves időszakra, amelyből a kívánt heti vagy napi átlagot számítottunk.

A művelődésre fordított időtartam meghatározása az egyes művelődési eszközöknél az alábbiak szerint történt :

a. / Mozilátogatásra fordított időtartam

A kérdőíven a gyakoriságra vonatkozó bejegyzés alapján megállapított évi mozilátogatások száma szorozva 2 órával.

b. / Színházlátogatásra fordított időtartam (operalátogatással együtt)

A kérdőíven a gyakoriságra vonatkozó bejegyzés alapján megállapított évi színházlátogatások száma szorozva 3 órával.

c. / Olvasásra fordított időtartam

Az olvasásra fordított időtartam meghatározásánál az alábbi tényezőket vettük figyelembe :

Szépirodalom olvasás.

- a kérdőíven az olvasott szépirodalmi (ill. ifjúsági) könyvek számára vonatkozó bejegyzés (darabszám) szorozva 13,5 órával. (A kiadott könyvek átlagos ivterjedelme és az olvasás ivenkénti időszükséglete alapján.)

A napilapolvasás gyakoriságától függően, ha a bejegyzett válasz :

- naponta, akkor évi 300 óra,
- hetenként egyszer, akkor évi 100 óra (feltételezve, hogy a vasárnapi nagyobb terjedelmű példány olvasását jelenti),
- ritkábban, akkor évi 50 óra.

A folyóiratolvasás gyakoriságától függően, ha a bejegyzett válasz :

- rendszeresen, akkor évi 99 óra,
- alkalmyszerűen, akkor évi 50 óra.

d. / Televíziónézésre fordított időtartam

A kérdőíven bejegyzett heti vagy havi időtartam egész évre átszámítva.

e. / Rádióhallgatásra fordított időtartam

A kérdőíven bejegyzett napi időtartam egész évre átszámítva. Azoknál a személyeknél, akik a rádióhallgatásra vonatkozóan "alkalmyszerűen" választ adtak, évi 60 órát számítottunk.

f. / Zenehallgatásra fordított időtartam

A zenehallgatásra fordított időtartam meghatározásánál az alábbi lehetőségek igénybevételét vettük figyelembe :

- hivatásos művészek hangversenyén való részvétel (darabszám) szorozva 3 órával,
- öntevékeny művészeti csoportok (műkedvelők) hangversenyműsorának látogatására adott válasz (darabszám) szorozva 2 órával,
- magnetofonhallgatás : ha hallgatott zenét magnetofonról, akkor évi 80 óra, (figyelembe véve a felvételi időt is),
- hanglemezhallgatás, ha hallgat zenét hanglemezről, akkor évi 50 óra.

g. / Tömegkulturális rendezvények látogatására fordított időtartam

A kérdőíven a gyakoriságra vonatkozó bejegyzés alapján számított látogatások száma szorozva 1,5 órával. Azoknál a személyeknél, akik a művelődési otthonokban nézték a televíziót, ennek időtartamát a tömegkulturális rendezvények látogatásánál figyelmen kívül hagytuk.

h. / A művelődésre fordított teljes időtartamot az a. - g. / pontok alatti adatok összegezésével állapítottuk meg. A vizsgálat adataiból a muzeum-, kiállítás látogatás időtartamát nem vettük figyelembe, mert a népességnek nagyon szűk rétegét érinti és azok is évente csak néhány alkalommal járnak kiállításra.

3. Az egyes művelődési ágakra fordított időtartam

Egyes esetekben - a fenti csoportosítástól eltérően - nem az intézményhálózat szervezeti tagolódását vettük figyelembe, hanem a különféle művelődési ágakra fordított időtartamot külön is vizsgáltuk, vagy egyéb szempontok alapján rendszereztünk az alábbiak szerint :

a. / Filmnézésre fordított időtartam

- A moziban látott filmek évi darabszáma (a mozilátogatás gyakoriságára adott válasz alapján) szorozva 2 órával; +
- A televízióban megnézett filmek évi darabszáma (a televízióban történt filmnézés gyakoriságára adott válasz alapján) szorozva 1,5 órával.

b. / Szindarabnézésre fordított időtartam

- A színházakban (operában) látott darabok száma egy évben (a látogatás gyakoriságára adott válasz alapján) szorozva 3 órával; +
- A televízióban megnézett színházi- és operaműsorok száma egy évben (a televízió színházi közvetítéseinek igénybevételi gyakorisága alapján) szorozva 3 órával; +
- Az öntevékeny művészeti csoportok (műkedvelők) előadásában látott darabok száma szorozva 2 órával.

c. / Televíziónézésre fordított időtartam a televízió film- és színházi közvetítései nélkül

Az előbbi csoportosítás d./ pontjában szereplő teljes időtartamból levonva a fenti a./ és b./ pontok alatti, televízióban látott film- és színházi műsorok időtartama.

d. / Zenehallgatásra fordított időtartam

Az előbbi csoportosítás f./ pontjában szereplő időtartamhoz hozzászámítva az operaelőadások látogatásának száma, alkalmanként 3 órával szorozva.

e. / A művelődési otthonok ill. a tömegkulturális rendezvények látogatására fordított időtartam

A tömegkulturális rendezvények látogatására vonatkozó bejegyzés alapján számított látogatások száma - a televíziónézési alkalmakkal együtt - szorozva 1,5 órával.

4. A művelődéssel eltölthető időtartam egy főre jutó átlaga

A művelődéssel eltölthető heti időtartamot a teljes 10 éves és idősebb népességre számítottuk ki az alábbi tényezők figyelembevételével :

A művelődési intézmények jelenleg adott területi és teljesítményi kapacitásának 100 %-os kihasználtsága esetén lehetséges eszmei forgalomnak - a tényszámoknál alkalmazott - időnormákkal számított időtartama.

A családok kulturális eszközökkel való ellátottságának jelenleg adott mértéke az ellátatlan családokra is kivetítve (rádió, tv, vásárolt könyv stb.). Az ezekre az eszközökre fordított időtartam számításánál a tényleges igénybevételi átlagokat és a tényszámoknál alkalmazott időnormákat vettük figyelembe.

5. A művelődésre fordított időtartam egy főre jutó átlaga

Az átlagok kiszámítása történhet az össznépeiségre vagy a résztvevő személyekre vonatkoztatva. A jelentésben az utóbbi mutatószámot használtuk leggyakrabban.

A művelődésre fordított időtartam egy résztvevőre jutó teljes átlaga nem egyezik meg a művelődési áganként számított átlagok összegével, mivel művelődési áganként más és más a résztvevő személyek száma. A teljes időtartam átlagos nagyságának megállapításánál mindazokat a személyeket figyelembe vettük, akik a művelődési ágak valamelyikében résztvevőnek számítottak.

6. Részvételi arány különbségének mutatója

A népesség egyes csoportjaiban az egyének izlésétől, igényeitől függ a különféle művelődési lehetőségeket igénybevevők aránya. A népesség rétegződésének szerepét az igénybevétel mértékében - valamennyi művelődési ágat figyelembevéve - a különbségek négyzetes átlagával fejezzük ki az alábbi módon :

A részvételi arány különbségének mutatója (R) :

$$R = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^k (\bar{r}_{\max} - \bar{r}_{\min})^2}{k}}$$

ahol :

$\bar{r}$ = művelődési áganként a résztvevők aránya az adott népességcsoport össznépességéből

k = a figyelembevett művelődési ágak száma.

A mutatószám azt fejezi ki, hogy a figyelembevett művelődési ágakban a vizsgált tényező szerint alkotott kategóriákban talált legnagyobb és legkisebb részvételi arány között átlagosan mennyi a különbség. A lakóhely, foglalkozás stb. szerint csoportosított adatok alapján számított fenti mutatók nagyságrendje a csoportképző ismérvek szerepét fejezi ki.

A számítás menetét az alábbi példán mutatjuk be :

A művelődési lehetőségeket igénybevevők aránya az össznépességből lakóhely szerint

Lakóhely	Mozi-	Szin-	Olvasók	Televízió- nézők	Rádió-	Zene-	Tömegkultu- rális ren- dezvényen résztvevők
	látogatók	ház-			hallgatók		
	az össznépesség %-ában						
Budapest	82,2	51,3	96,8	73,5	94,2	16,7	28,3
Megyei jogú városok	77,2	48,0	92,5	74,9	89,0	14,5	30,9
Járási jogú városok	69,2	35,6	91,9	70,7	91,6	12,0	30,3
Községek	63,7	29,1	85,7	60,2	84,6	7,2	34,7
Összesen	69,0	35,6	89,3	65,4	88,0	10,3	32,5

$$\begin{aligned}
 R &= \sqrt{\frac{(82,2 - 63,7)^2 + (51,3 - 29,1)^2 + (96,8 - 85,7)^2 + (74,9 - 60,2)^2 +}{7} +} \\
 &\quad \frac{(94,2 - 84,6)^2 + (16,7 - 7,2)^2 + (34,7 - 28,3)^2}{7} = \\
 &= \sqrt{\frac{18,5^2 + 22,2^2 + 11,1^2 + 14,7^2 + 9,6^2 + 9,5^2 + 6,4^2}{7}} = \\
 &= \sqrt{\frac{1\,397,9}{7}} = \sqrt{199,7} = \underline{\underline{14,1}}
 \end{aligned}$$

7. A művelődésre fordított időtartam szerkezeteltolódási mutatója

A részvételi arány különbségének mutatójában nem jut kifejezésre az igénybevétel gyakorisága, valamint az egyes művelődési lehetőségek időigényessége. Ezért az elemzés során a részvételi arány különbségének mutatószáma mellett felhasználtuk a művelődésre fordított időtartam szerkezeteltolódási mutatóját (I) is a csoportosító ismérvek jelentőségének bemutatására. A mutatószám (különbségek négyzetes átlaga) kiszámítása az alábbi módszerrel történik :

$$I = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^k (i'_{\max} - i'_{\min})^2}{k}}$$

ahol :

i' = az egyes művelődési ágakra fordított időtartam az összes időtartam %-ában

k = a figyelembevett művelődési ágak száma.

A mutatószám azt fejezi ki, hogy a figyelembevett művelődési ágakban átlagosan mennyi a legnagyobb és legkisebb időtartam arány közti különbség, százalékban kifejezve. A lakosság különböző szempontok alapján csoportosított adataiból számított mutatók nagyságrendje a csoportképző ismerv hatását fejezi ki.

A számítás menetét az alábbi példán mutatjuk be :

A művelődésre fordított időtartam megoszlása a népesség lakóhelye szerint

Lakóhely	Mozi-	Színház-	Olva-	Televízió-	Rádió-	Egyéb mű-
	látogatásra					
	fordított idő az összes időtartam %-ában					
Budapest	2,2	0,4	27,7	17,9	50,8	1,0
Megyei jogú városok	2,2	0,4	27,1	19,0	50,5	0,8
Járási jogú városok	2,1	0,3	25,7	18,4	52,7	0,8
Községek	2,6	0,3	24,3	13,5	58,5	0,8
Összesen	2,4	0,3	25,7	16,0	54,8	0,8

$$\begin{aligned}
 i &= \sqrt{\frac{(2,6 - 2,1)^2 + (0,4 - 0,3)^2 + (27,7 - 24,3)^2 + (19,0 - 13,5)^2 +}{6} + \frac{(58,5 - 50,5)^2 + (1,0 - 0,8)^2}{6}} = \\
 &= \sqrt{\frac{0,5^2 + 0,1^2 + 3,4^2 + 5,5^2 + 8,0^2 + 0,2^2}{6}} = \sqrt{\frac{106,11}{6}} = \sqrt{17,68} = \underline{\underline{4,2}}
 \end{aligned}$$

8. A művelődési ágazatokra fordított időtartam rugalmassága

A művelődési ágazatok közti össze függések, egymásra hatások sokfélék lehetnek. Az egyik művelődési eszköz nagyobb mérvű igénybevételének következményeként a másikra fordított időtartam nőhet, vagy csökkenhet, esetleg lényegtelen változást mutathat. A kapcsolatok számszerűsítéséhez az u.n. rugalmassági számításokat alkalmaztuk.

Az összefüggésbe hozott két tényező közötti függvényyszerű kapcsolat minden esetben lineáris volt, azaz a függő változó (pl. mozilátogatásra fordított idő) a független tényező (pl. televízió nézés időtartama) alakulásával arányosan változott.

A rugalmassági együttható (E) kiszámítása az alábbi képlettel történt :

$$E = b \frac{\bar{x}}{\bar{y}}$$

ahol :

b = regressziós együttható $\left(\frac{\sum dx dy}{\sum d^2 x} \right)$; $d_x = x - \bar{x}$ ill. $d_y = y - \bar{y}$). Azt fejezi ki, hogy a független változó egységnyi változásával a függő változó mennyivel változik.

$\bar{x}$ = a független változó átlaga

$\bar{y}$ = a függő változó átlaga.

Lényegében ugyanezen számítási módszeren alapul az életkor és a művelődési eszközöket igénybevevők arányszámai közti összefüggés vizsgálata is.

A számítások részletes ismertetése nélkül az alábbi példán mutatjuk be a mutatószámok kiszámítását :

Az életkor és a mozibajáró népesség arányának összefüggése :

$$\bar{x} = 40 \text{ év}$$

100 fő 10 éves és idősebb lakos közül a mozibajárók aránya átlagosan $\bar{y} = 69$ fő.

$$\sum dx dy = -3086$$

$$\sum d^2 x = 2781$$

$$\text{Regressziós együttható (b)} = \frac{\sum d^2 xy}{\sum d^2 x} = \frac{-3086}{2781} = -1,109$$

azaz az életkor évenkénti növekedésével a mozibajáró népesség aránya átlagosan (100 fő közül mozibajáró) 1,1 fővel csökken

$$\text{Rugalmissági együttható (E)} = b \cdot \frac{\bar{x}}{\bar{y}} = -1,109 \cdot \frac{40}{69} = -0,64$$

azaz az 1,1 főnyi abszolút csökkenés a vizsgált nagyságrendekben 0,64 %-os relatív csökkenést jelent.

9. A művelődési lehetőségek igénybevételének gyakorisága (darabszámban)

A művelődési lehetőségek igénybevételének mennyiségét az egyes művelődési ágakban éves időszakokra állapítottuk meg az alábbiak szerint :

a. / Mozilátogatások száma

A kérdőíven feltüntetett válaszok alapján az egyes gyakoriságoknál a következő darabszámokkal számoltunk :

Hetenként többször jár moziba :	évi 80 mozilátogatás
Hetenként egyszer " " :	évi 50 "
Kéthetenként " " :	évi 20 "
Havonta " " :	évi 10 "

Fentieknél ritkább látogatás esetén a kérdőíven az évi tényleges darabszámot kellett feltüntetni, és ezt vettük figyelembe.

b. / Televízióban látott filmek száma

A kérdőíven a televízióban történő filmnézés gyakoriságára válaszoltak. Az egyes gyakoriságoknál alkalmazott szorzószámot a televízió évenkénti filmközvetítéseinek átlagos darabszáma, valamint az egyes személyek televíziónézésének módja szerint az alábbiakban állapítottuk meg :

Filmnézés gyakorisága a tv-ben	Ha a televíziót	
	otthon nézik	másutt nézik
	az évente látott filmek száma	
Hetenként többször	130	100
Hetenként egyszer	60	40
Kéthetenként	40	25
Havonta	15	10
Ritkábban	a kérdőívre bejegyzett mennyiség	

c. / A moziban és televízióban látott filmek együttes száma

Az a. / és b. / pontok szerint meghatározott darabszámok együttes összege.

d. / Színházlátogatások száma (operalátogatásokkal együtt)

A gyakoriságra vonatkozó válaszokat az alábbi mennyiségekkel vettük figyelembe :

Havonta többször jár színházba :	évi 15 színházlátogatás
Havonta egyszer " " :	évi 8 " "
Kéthavonként " " :	évi 5 " "
Háromhavonként " " :	évi 3 " "
Ritkábban " " :	a kérdőíven bejegyzett mennyiség

e. / Televízióban látott színházi (opera) műsorok száma

A televízió filmközvetítéseihez hasonlóan vettük számba a képernyőn látott színházi és operaműsorok számát.

Szindarabnézés gyakorisága a televízióban	Ha a televíziót	
	otthon nézik	másutt nézik
	az évente látott darabok száma	
Általában minden alkalommal	40	25
Havonta	14	10
Ritkábban	a kérdőívre bejegyzett mennyiség	

f. / Öntevékeny művészeti csoportok (műkedvelők) előadásában látott darabok száma.

g. / Operaelőadás látogatások száma.

h. / Hivatásos művészek hangversenyein a látogatások száma.

i. / Öntevékeny művészeti csoportok (műkedvelők) hangversenyein a látogatások száma.

j. / Olvasott szépirodalmi (ifjúsági) könyvek száma.

(Az f. / - j. / pontok alatti adatok alapja a kérdőívre bejegyzett mennyiség.)

k. / Olvasott újságok száma.

A kérdőíven a gyakoriságra adott választól függően az alábbi darabszámot vettük alapul :

Naponta olvas újságot :	évi 300 db újság olvasása
Hetenként " " :	évi 50 db " "
Ritkábban " " :	évi 25 db " "

l. / Olvasott folyóiratok száma.

A kérdőíven a gyakoriságra adott választól függően az alábbi darabszámot vettük figyelembe :

A rendszeresen olvasóknál a cím szerint megjelölt folyóiratok évente megjelent példányszámainak összege.

Alkalmasszerűen olvasóknál évi 20 db.

m. / Múzeum-, kiállításlátogatások száma.

A kérdőíven a gyakoriságra adott válasz szerint :

Havonta jár muzeumba, kiállításra :	évi 10 látogatás
Ritkábban " " " "	a kérdőíven bejegyzett mennyiség.

n. / Művelődési otthon ill. tömegkulturális rendezvény látogatások száma.

A bevallott gyakoriságokat az alábbi mennyiségekkel vettük figyelembe :

Hetenként többször jár :	évi 70 látogatás
Hetenként egyszer " :	évi 40 "
Kéthetenként " :	évi 20 "
Havonta " :	évi 10 "
Ritkábban " :	a kérdőíven bejegyzett mennyiség.

10. A közönség ill. az olvasók megoszlása

A megoszlás kiszámításánál a részadatok meghatározásából indultunk ki és ezek összegezéséből képeztük a közönség ill. az olvasók összes számát.

A népesség egyes csoportjaira (kor, nem stb.) vonatkozó adatokat az alábbiak szerint számítottuk :

$$l' = f \cdot \bar{x} \cdot \bar{r}$$

ahol :

l' = a közönség azonos jellemzővel rendelkező népességi csoportja (pl. férfi)

f = a vizsgált népességcsoport létszáma (a gyakorlatban helyettesíthető az össz-népességből képviselt %-os aránnyal)

$\bar{x}$ = a népességcsoport egy résztvevőjére jutó átlagos igénybevétel (darab ill. óra) a reprezentatív minta szerint

$\bar{r}$ = a népességcsoportban a népesség részvételi arányszámának átlaga a reprezentatív minta szerint.

Pl. A mozik közönségének megoszlása nemek szerint

	Népesség ezerben (f)	Átlagos igénybe- vétel ($\bar{x}$)	Részvé- teli arány ($\bar{r}$)	f. $\bar{x}$	f. $\bar{x} \cdot \bar{r}$	%-ban
Férfi	4 034	27,7	0,708	111 742	79 113	52,3
Nő	4 420	24,3	0,673	107 406	72 284	47,7
Együtt	8 454	-	-	-	151 397	100,0

A NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ CSOPORT
KÖZLEMÉNYEI SZOROZATÁNAK EDDIG MEGJELENT KÖTETEI:

1. Magyarország megyénkénti népességének várható alakulása 1960. I. 1-1980. I. között 1963/1
2. A nyugdíjasok helyzete. 1963/2
3. A korbevállás megbízhatóságának vizsgálatai az 1960. évi népszámlálásnál. 1964/1
4. Magyarország népességének demográfiai jellemzői rézionként. 1965/1
5. A válások okai. 1965/2
6. A budapesti nyugdíjasok helyzete és problémái. 1965/3
7. A társadalmi átrétegződés és demográfiai hatásai.
I. Budapesten és a városokban. 1965/4
8. A népesség foglalkozásának változása 1960-1963 között. 1965/5
9. Vizsgálatok a népesség területi eloszlásának alakulásáról Magyarországon 1900-1960. 1966/1
10. Lakásdemográfiai adatok. 1966/2
11. A szociális intézetek és gondozottaik helyzete. 1966/3
12. Magyarország népességének területi előreszámítása. 1966/4
13. A magyar leiró statisztikai irány fejlődése. 1966/5
14. Termékenységi adatok. 1966/6
15. A demográfiai tényezők hatása a művelődésre. 1967/1

KSH NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ CSOPORT
Budapest, V. , Veres Pálné u. 10.
Telefon: 380-121